

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्द भूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३६ अंक ९ पुस पूर्णिमा

हामीसंग केही पनि छैन तापनि हामीहरू सुख पूर्वक बस्दछौं ।

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

२०६५ मिला पुन्ही- पुस पूर्णिमा वर्ष ३६ अंक ९

बु.सं. २५५२

ने.सं. ११२९ पोहेलाख्व/पोहोगा

The Ananda Bhoomi (Year 36, Vol. 9)

A Buddhist Monthly :Jan/Feb 2009

प्रमुख सल्लाहकार:

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)

सल्लाहकार:

भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुठी)

व्यवस्थापकहरू:

भिक्षु अस्सजि, भिक्षु पियवस्सी
आनन्द कुटी विहार, ४२७४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:

मिलन

जुजुभाई तुलाधर (कालोपुल), संघरत्न शाक्य (फसिकेव)

आवरण

फल समान शाक्य, उकुबहाल (यतालिबि)

वितरक

अरुण, उर्मिला

लेखा व्यवस्थापन:

भिक्षु प्रज्ञारत्न, सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

सम्पादन सहयोगी:

जनक, विश्व शान्ति विहार

सम्पादक/ प्रकाशन संयोजक:

केण्डन्य

बुद्ध विहार भूकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीधर:), भिक्षु मैत्री महास्थविर (लुम्बिनी),
भिक्षु बोधिज्ञान, भिक्षु पदुम, अ. इन्द्रावती, सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार,
सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी बज्राचार्य, शाक्य वाच शप-बनेपा,
सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), नरेश बज्राचार्य, विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य
(वेणी), सर्जु बज्राचार्य (पाल्पा), उत्तमान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य
(बागलुङ्ग), विजय गुरुङ्ग (लमजुङ्ग), शेखर शाक्य (नारायणगढ)।

मुद्रण:

सुप्रवाह प्रकाशन प्रा. लि. ४२८०६९४, ४२७३९८३

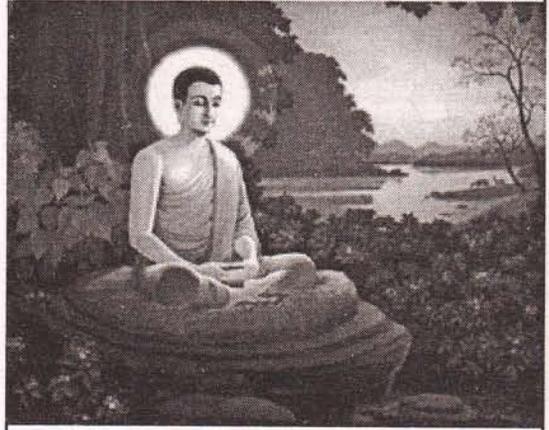
प्रकाशक:

आनन्दकुटी विहार गुठी

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६९/६२

बुद्धवचनामृत

“एते खो भिक्खवे उभो अन्ते अनुपगम्म मज्झिमा पटिपदा
तथागतेन अभिसम्बुद्धा चक्खुकरणी ज्ञाणकरणी उपसमाय
अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवृत्तति ॥”

“भिक्षुहरू !! अहिले बताएको यी भाग वा अन्त दुई कै
नजिक छेवैमा नगईकन तथागतले बीचको मार्ग भइर
हेको आचरणलाई प्रतिवेध गरी जानीबुभी आइसकें,
प्रतिवेध गरी जानी बुभी आएको र गराउनसक्ने रहेछ,
प्रज्ञा (ज्ञान) पनि उत्पन्न गर्ने र गराउनसक्ने रहेछ,
क्लेश शमनका निम्ति रहेछ, विशेष ज्ञानद्वारा जान्नका
निम्ति पनि रहेछ, निर्वाणको साक्षात्कार गर्नका निम्ति
पनि रहेछ, सम्पूर्ण सुख शान्तिका निम्ति पनि रहेछ ।”

- धर्मचक्रप्रवर्तन सुत्र

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७९४२०

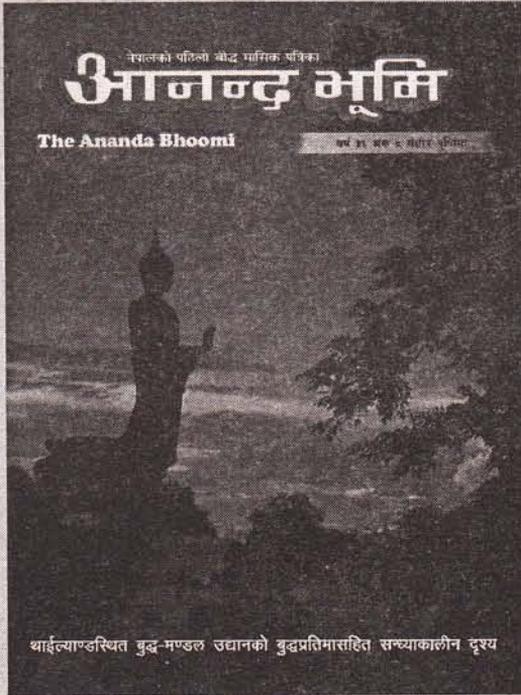
E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं

गताङ्कमा प्रकाशित

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चितलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।
फोन नं: ४२२५६२५, ४२४४९७३, फ्याक्स: ४२२९८५५
ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि
गाडिका पार्टसहरू को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

विषय-सूची

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	सम्पादकीय	-	३
२.	भिक्षु आनन्द	- भिक्षु गणेश सरणंकर	४
३.	बौद्ध आर्थिक विचारधारा	- छत्रराज शाक्य	५
४.	देवासुर संग्राम.....	- डा. गणेश माली	९
६.	नेपालमा बुद्धधर्मको प्रचार-प्रसार	- आचार्य कर्मा सङ्बो	१२
७.	दाङ्ग-धम्मयात्रा	- भिक्षु चन्द्रकीर्ति	१३
८.	विश्वधर्मता	- भिक्षु धर्ममूर्ति	१४
९.	षड्गति	- महाप्रज्ञा	१५
१०.	ज्ञानमाला	- भिमबहादुर नकर्मि	१५
११.	बौद्ध संघसंस्थाहरूको भूमिका	- डा. केशवमान शाक्य	१६
१२.	संविधान सभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव	- कोण्डन्य	१८
१३.	बाल संसार - परोपकार	- भिक्षु उत्तमो	२३
१४.	World Hreitage Lumbini 4	- Bhikkhu Vivekananda	२४
१५.	Victory without competition	- Ven. Dhammapal	२६
१६.	बौद्ध गतिविधि	-	२८

सम्पादकीय

दिगो शान्तिका लागि आफै जुटौ

अवश्य पनि सिद्धान्ततः राज्य शक्तिको श्रोत, राजकीय सत्ता र सार्वभौमसत्ता नागरिकमै निहित रहने गरी ऐतिहासिक संविधानसभाको गठन प्रकृत्यासंगै संविधान निर्माणजस्तो अत्यन्त संवेदनशील कार्यमुखी यो वर्तमान संक्रमणकालमा हामी सबैभित्र भय, त्रास, अशान्तपन छाड्-रहेको छ । जताततै अराजकता छाड्दै छ, शान्ति भङ्ग हुने खतरा, जो कोही अशान्त एवं यत्रतत्र सर्वत्र स्वार्थ मनोवृत्ति हावी हुँदा जसरी हुन्छ खुट्टातान्ने, घाँटी निमोड्ने, घेराबन्दी गरी धरापमा पार्ने जस्ता प्रदूषित मानसिकता इयांगिदो-क्रम वास्तविक कटु सत्य हो । देशमा दिगो शान्तिका लागि दिगो प्रयास स्वरूप थुप्रै गृहकार्य नभएका होइनन् तर सम्बद्ध पक्षले व्यावहारिक रूपमा आफूलाई प्रस्तुत गर्न नसक्दा, व्यवहारतः आफूहरू सुधिन नसक्दा, मुखमे रामराम बगलीमें छुरा भै दहिच्युरे प्रवृत्ति त्याग्न नसक्दा, आफ्नो रोएको बाटै टक्का भनेभै व्यवहार छोड्न नसक्दा, आफू पनि नगर्ने अरुलाई पनि गर्न नदिने प्रवृत्ति त्याग्न नसक्दा, भागबण्डा मानसिकता छोड्न नसक्दा, जसरी हुन्छ कुसी नै ताक्नुपर्ने सत्तालोलुपता एवं जति खाएनि खाउँ खाउँ लाग्ने पापी मनलाई समन-दमन-नियन्त्रण गर्न नसक्दा हात्ती आयो हात्ती आयो फुस्सा जस्तै शान्ति शान्ति भनी जप गर्ने तर अशान्त भई अशान्तमै जकडिँदै जाने विधिव्यवहार मात्र भइरहनु कसैको लागि पनि सुखकर/शान्तिकर विषय भएको छैन, यो विडम्बना नै हो ।

आज हरेक क्षेत्रमा सम्मति एवं सहमतिपूर्ण सम्झौताको कमी देखिएको छ, संवाद होइन विवाद गर्ने प्रवृत्ति आकासिदै छ । त्यसैले संगठित, एकीकृत एवं समागम भावनालाई अंगाल्ने प्रवृत्तिको कमीले गर्दा जो कोही मनपरीतन्त्रमै रमाउने, स्वार्थसिद्ध गर्न जस्तोसुकै निकृष्ट कार्य गर्न पछि नपर्ने विश्वासीघाती भइसकेको छ । जतिबेला अराजकताले स्थान पाउने हुन्छ, त्यतिबेला हिंसात्मक/आतंकपूर्ण विधिव्यवहारले पकड जमाउने हुन्छ । अनि अग्रजप्त वा गैरकानुनी कृत्याकलापलाई आफ्नो स्वार्थसिद्ध गर्न सुनियोजित रूपमा प्रयोग गर्न पछि नपर्ने हुन्छ । वस्तुतः जहाँ स्वार्थ, सत्तालिप्सा, हिंसा-आतंक आदि कलुषित पक्षलाई व्यवहारमा समेटिँदै जाने प्रथा बसिसकेको हुन्छ, त्यहाँ मान-मर्यादा, आदर-सम्मान, सत्कारको पूर्ण बेवास्ता गरिने हुन्छ । परिणामतः नैतिकताको सीमा उल्लंघन गरी विधिको शासनलाई पाखामा पारी सानोलाई ऐन ठूलोलाई चैन सूत्रमा आबद्ध हुनु नै गर्व ठानिने प्रचलन बस्ने हुन्छ । जहाँ नैतिकतालाई छ्याल गरिन्न, त्यहाँ धार्मिक-आध्यात्मिक/सामाजिक मूल्य मान्यतालाई गौण मानिँदै जाने हुन्छ । त्यसपछि जोसुकै बीच विरोधका लागि विरोध मात्रै गर्ने, जसरी हुन्छ आफ्नै करण गर्ने यानी कि वर्तमान चलनचल्तीको भाषामा भन्नुपर्दा राजनीतिकरण गर्नेमा अलिभन्ने हुन्छ । यस्तो नकारात्मक जन्म प्रवृत्तिले आपसी द्वन्दलाई मलजल दिई बलेको आगोमा घ्यू थप्ने काम हुन्छ ।

त्यसो त कुनै पनि क्षेत्र आपसी द्वन्दबाट विमुक्त हुन सहज छैन । शासक-शाशित पक्ष, पक्ष-विपक्ष, नेता-कार्यकर्ता, नेता-जनता, गुरु-चेला, धर्म-समाज, सरकार-जनता आदि हर पक्षबीच निरन्तर द्वन्द चलिरहकै छ । तर देश, काल र परिस्थितिलाई नै उल्टो दिशामा निर्देशित गरी तहसनहस गर्ने, विकास कार्यमा मन्द गति सृजना गर्ने, हिंसात्मक गतिविधिलाई प्रश्रय-व्याप्त गर्ने, जनजीवनलाई त्राहीमाममा पारी अस्तव्यस्ततातर्फ धकेलिने ध्वंसात्मक कृत्याकलापयुक्त विधिव्यवहारले कसैको हित सुख गर्ने हुँदैन, यस विषयमा हामी सबै गम्भीर हुनैपर्छ । यदि हामी वास्तविक दिगो सुख शान्ति चाहन्छौं भने हामीभित्र व्याप्त

वैरी साड्ने बदला लिने जस्ता मतिभ्रष्ट-पथभ्रष्ट स्वभाव, कलुषित विचारधारा, संकुचित भावना, स्वार्थगत मनोभावलाई निस्तेज पारी स्वस्थ मानसिकता, स्वस्थ प्रतिस्पर्धा, इमानयुक्त राजनीति, धर्मयुक्त व्यवहार, सामाजिक मान्यताजस्ता रचनात्मकतालाई बढावा दिनुपर्दछ । होइन भने हामीबीच विग्रह १५० विवाद, घातप्रतिघात-अन्तरघात, असहमति-असहमजदारी, वैरभाव-वैमनुष्यता, सत्ताको होडबाजी, एकले अर्कांलाई पछाड्ने टिकडम खेल जस्ता अराजकता प्रवृत्ति हावी भई रहनुजेल हामी अशान्त मै गुन्दुक कोचिए भै खाँदिएर बस्नुपर्ने बाध्य हुन्छ । अराजकताले भाई फुटे गवार लुटे स्थितितर्फ धकेल्ने हुन्छ ।

यसउसले वर्तमान नेपालको परिवेशमा जुन विस्तृत शान्ति सम्झौतालाई तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याउनु पर्छ भनी हामीले उठाइरहेको मुद्दालाई सफलभूत पारी विकासतर्फ अधि बढ्न हामी सबै जिम्मेवार भई रचानात्मक कदमका लागि तयार हुनु समाप्तिगत सुखकर विषय हुनेछ, कसलाई शान्ति हुन्छ ? यी गम्भीर सवालमा हाम्रो ध्यानकेन्द्रित हुनुपर्छ । राष्ट्रको उत्तरोत्तर उन्नति, प्रगति एवं सफलताका लागि महापरिनिर्वाणसूत्रमा उल्लेख बुद्ध-देशित सार्वकालिक सप्तअपरिहाणीय धर्म स्मरणीय देखिन्छ ।

राजा अजातशत्रुले वैभवशाली वज्जी लिच्छवीहरू माथि पुनः आक्रमण थालिँदा सफलता हासिल गर्न नसकेपछि आफ्ना मन्त्री वर्षाकारलाई बुद्धसमक्ष सफलता प्राप्तिको उपाय सोधनी गर्न पठाउँदा बुद्धसमक्ष सफलता प्राप्तिको उपाय सोधनी गर्न पठाउँदा बुद्धले निम्न सप्त अपरिहाणीयधर्म देशना गर्नुभएको थियो ।

१) बराबर नित्यरूपले सम्मतिका लागि संगठित, एकिकृत एवं समाज हुने (सन्निपात बहुल) ।
२) सधैँ एकिकृत एवं संगठित भएर बस्ने ।
३) गैरकानुनी (अग्रजप्त) कामकुरा त्याग गर्ने, प्रजप्त कुरालाई निरन्तरता दिने ।

४) आफूभन्दा ठूला व्यक्तिको हारुलाई मानसम्मान, आदरसत्कार, तथा मानमर्यादा गर्ने ।

५) परस्त्रीगमनबाट टाढिने, इच्छाविरुद्ध जबरजस्ती करणी नगर्ने (महिलाको हकहित/सुरक्षा प्रदान)

६) नगरभित्र-बाहिर रहेका पूजनीय चैत्य (स्तुप) पूजा-सत्कार गरी यथावत राखी नष्ट हुनबाट जोगाउने (धार्मिक देवदेवालय, विहार आदि साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण एवं संवर्द्धन, धार्मिकस्थलमा राजनीति नगर्ने)

७) अरहतका लागि उचित धार्मिक रक्षा (धर्मगुरु वा आध्यात्मिक गुरुहरूको उचित सम्मान)

उपरोक्त सातवटा बुँदालाई जबसम्म वज्जीहरूले व्यवहारतः परिपालन गर्दैरहनेहुन्छ, त्यतिबेलासम्म उनीहरूले नै हुन्छ । जो कसैले पनि उनीहरूमाथि विजय हासिल गर्न सक्दैन भनी बुद्धले वर्षाकारलाई देशना गर्नुभएको उपदेशलाई स्मरण गरी व्यवहारतः अगाडी बढ्ने जमर्को गर्नेपर्छ । परिणामतः ऐतिहासिक एवं युगान्तकारी संविधानसभाबाट नयाँ संविधानको खाका कोरी दिगो शान्तिलाई सुनिश्चित गर्न सक्ने हुन्छौं । यसैमा हामी सबैको सुखशान्ति समाहित भएको हुन्छ ।

भिक्षु आनन्द

● गणेश सराङ्कर महानायक महास्थविर
अनुः भिक्षु पञ्जामूर्ति

८. महाकाश्यप महास्थविरले भिक्षु आनन्दलाई अववाद गरेको सुनिरहेकी भिक्षुणी क्रोधित हुन्छन् ।

महाकाश्यप महास्थविर राजगृहनगर वेलुवनाराम कलन्दकनिवाप भन्ने स्थानमा वास गरिरहनुभएको समयमा भिक्षु आनन्द विशाल भिक्षुसमूहसहित दक्षिणागिरिमा चारीका गर्नुहुन्छ । यस परिषद्मा धेरैजसो युवा भिक्षुहरू पैतीसजना (३५) जति चीवर छोडी गृहस्थी हुन गए । तत्पश्चात् भिक्षु आनन्दले महाकाश्यप महास्थविरलाई भेट्न गई पञ्चाङ्ग दण्डवत् गरी एक छेउमा बसी यो खबर बित्ति गयो । उक्त खबर सुनी महाकाश्यप महास्थविर “आयुष्मान् आनन्द ! नवक प्रव्रजित भएका, केही संवरभाव नभएका ती युवा भिक्षुहरूसँग किन चारिकामा गएको ? मलाई लाग्छ तिमी पनि आफ्नो तत्त्वलाई नबुझिकन “नवक” जस्तै हिँड्दैछ ।” भिक्षु आनन्द “स्वामी म महाकाश्यप महास्थविर ! अहिले त मेरो कपाल पनि फुलिसक्यो । तैपनि हजुरले मलाई “बच्चा” जस्तै भन्नुहुन्छ ।” त्यसपछि महाकाश्यप महास्थविरले “आयुष्मान् आनन्द ! तिमी केही संवर नभएका, कुनै शिष्टता नभएका नवक प्रव्रजितहरूसँग चारिकामा गएमा त्यो त साँच्चै नै शक्य जाति (कोपिला) विनाश गर्नुजस्तो नै हो । दायक कुल विनाश गर्नेजस्तै हो अर्थात् दाताहरूलाई अप्रसन्न बनाउनुजस्तै हो । त्यस्ता व्यक्तिहरूसँग गएमा मानिसहरू अप्रसन्न हुनेछ ।

आयुष्मान् आनन्दलाई “नवक” जस्तै भनी महाकाश्यप महास्थविरले भनेको कुरा जसोतसो थुल्लनन्दा भिक्षुणीले थाहा पाइन् । तिनी त्यसबारे असन्तुष्ट भई “त्यो महाकाश्यप महास्थविर को हो ? अन्य तीर्थकरहरूसँग बसिसकेपछि तथागत गौतमबुद्धकहाँ आई प्रव्रजित भएका, त्यस्ताले “वेदेहमुनी” भिक्षु आनन्दलाई त्यसरी भन्नु ठीक छ ?” महाकाश्यप महास्थविरले थुल्लनन्दा भिक्षुणीको कुरा सुनी “हेर आयुष्मान् आनन्द ! ती थुल्लनन्दाले गरेको कुराको स्वभाव, म अन्य तीर्थकरहरूको पछि लागेर आयो रे ? म जुन दिन प्रव्रजित भएको थिएँ । त्यो प्रव्रजित केवल तथागत गौतमबुद्धको निमित्त विना अन्य कसैको निमित्त हैन । तथागत गौतमबुद्ध बाहेक अन्य कोही पनि शास्ताहरूको बारे

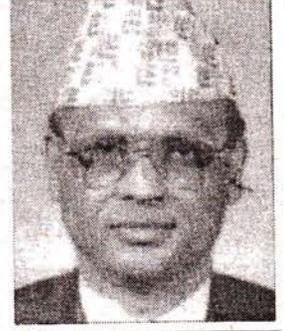
मलाई थाहा छैन । थुल्लनन्दाले द्वेषसहगत चित्तले यसरी भनेकी हुन् । म प्रव्रजित भएको पूर्णरूपमा घरगृहस्थीबाट दिक्क भएर हो । ब्रम्हचर्यामा भएका आनिशंस (प्रतिफल) देखेर नै हो । रेशमी कपडा, कसीसाटक, त्याग गरेर, काषायवस्त्र धारण गरी तथागत गौतमबुद्धलाई भेट्न जाँदा राजगृहनगर र नालन्दाबीच बहुपुत्तक चैत्यस्थानमा वहाँ बसिरहनुभएको देखें र वहाँको सन्मुख (समक्ष) गई वन्दना गरी “यहाँ मेरो शास्ता हुनुहुन्छ । म प्रव्रजित भएको तपाईंको निमित्त” भनी भन्दै थिएँ । तथागत गौतमबुद्धले मलाई स्वीकार्नुभई मलाई धर्मदिशना गर्नुभएको थियो । सातदिनभित्र मैले अरहत्व ज्ञान प्राप्त गरिलिएँ ।

तत्पश्चात् तथागत गौतमबुद्ध त्यहाँबाट जानुभई एउटा वृक्षमुनि बस्नुभएको समयमा मैले मेरो रेशमीले बनाएको संघाटिलाई चारदोब्बर गरी पट्याएर बस्नको निमित्त आसनजस्तै बनाएँ । तथागत गौतमबुद्ध त्यहाँ बस्नुभई त्यस रेशमको संघाटि स्पर्श गर्नुभई “आयुष्मान् ! यो चीवर धेरै नै नरम, हलुका छ” भनी भन्नुभएको बेला, मैले मेरो त्यो नरम, हलुका चीवर तथागत गौतमबुद्धलाई पूजा गरेर वहाँले लाउनुभएको पुरानो खस्रो चीवर लिई लाएको थिएँ । त्यसकारण आयुष्मान् आनन्द ! तथागत गौतमबुद्धको औरसपुत्र, मुखबाट उत्पन्न व्यक्ति, सद्धर्मबाट श्रृजित व्यक्ति, धर्मबाट शान्त भएका व्यक्ति, धर्म नै दायद अर्थात् दाइजो बनाइएका व्यक्ति, तथागत गौतमबुद्धले लाउनुभएको जीर्ण भइसकेको खस्रो चीवर स्वीकारेको व्यक्ति भनी कसैको लागि भन्नुछ भने त्यो मेरो निमित्त नै हो” भनी महाकाश्यप महास्थविरले व्यक्त गर्नुभयो । “आयुष्मान् ! म आस्रवक्षय भएका अनास्रवफल समाधि र फलप्रज्ञा यस आत्मभावमा नै स्वयम्भू ज्ञानद्वारा प्रत्यक्ष बोध गरिसकें । कसैले मेरो षड्भिज्ञालाई ढाक्न सकिन्छ भनी सोच्छ भने त्यसले सात योजन वा सात योजनको आधाभाग भएका ठूलो हात्तीलाई तालपत्रले छोप्न सकिन्छ भनी सोच्ने व्यक्ति जस्तै हुन् ।” थुल्लनन्दा भिक्षुणी स्वयंको वाक् असंवरले गर्दा स्वयं दुःखित भई चीवर छोडी (त्यागी) गइन् ।

(संयुक्त निकाय, कस्सप संयुक्त-चीवर सूत्र) क्रमशः....

बौद्ध आर्थिक विचारधारा

(Buddhist Economic Thought)

● छत्रराज शाक्य,
सह प्राध्यापक, अर्थशास्त्र विभाग,
त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पस,
तानसेन

१. आर्थिक चिन्तन, विचारको प्रारम्भ (Origin of Economic Thought)

पृथ्वीमा जबदेखि मानिसको उत्पत्ति भयो, त्यसै बेलादेखि मानिसले जीवनयापन (Livelihood) को लागि खाद्यबस्तुको खोजी उत्पादन कार्यमा लाग्न थाल्यो होला। प्रारम्भमा जंगलमा फलफुल, कन्दमूल खोजेर पेट भर्दथ्यो होला। पानीको खोजीमा नदी खोला, छहरा, ताल नजिकको गुफामा बस्न थालेको इतिहासले बताउँदछ। जीवनयापन (Livelihood) को लागि गरिएका यी कामहरू बाट नै आर्थिक चिन्तन, विचार गतिविधिहरू (Economic Ideas and Activities) शुरु भयो। त्यसैले मानिससित गाँसिएका धार्मिक, राजनैतिक, सामाजिक, नैतिक पक्षहरूमा सबभन्दा पुरानो जेठो आर्थिक चिन्तन, विचार गतिविधिलाई नै मान्नुपर्दछ। सबभन्दा महत्वपूर्ण कुरा जीवन बाँच्नु नै हुन आँउदछ। बिस्तारै समयको गतिको साथसाथै मानिसका जीवनका विविध पक्षहरूको विकास हुँदैगयो, सोहीअनुसार विभिन्न कालमा विभिन्न विषय र पक्षहरूले प्राथमिकता महत्व पाउँदै गरे।

वर्तमान अर्थशास्त्र (Economics) को विकास हुनमा प्राचीन आर्थिक चिन्तन, विचार (Ancient economic Ideas) को महत्वपूर्ण भूमिका रहेका छन्। प्रारम्भिक कालमा उद्गम भएका विभिन्न आर्थिक चिन्तन, विचारको विकसित रूपमा नै वर्तमान आर्थिक सिद्धान्तहरू (Economic Thought) प्रतिपादन भएका हुन्। आर्थिक विचार धाराको इतिहासको (History of Economic Thought) अध्ययनले सो कुरा स्पष्ट हुन जान्छ।

२. बुद्धधर्मको प्रादुर्भाव (Origin of Buddhism)

प्रारम्भिक कालमा मानिसले प्रकृति सूर्यलाई ठूलो प्राकृतिक शक्ति देखेर उपासना, पूजा अर्चना गर्न थाल्यो। यी नै गतिविधिहरू अगाडि बढ्दै जाँदा धर्म वा अध्यात्मवादको (Religion or spiritualism) प्रारम्भ हुन थाल्यो। यहि क्रममा ई.पू. ६२३ मा नेपालको लुम्बिनीमा जन्मनुभएका भगवान् गौतम बुद्धबाट प्रतिपादित बुद्धधर्मको प्रादुर्भाव भयो। वास्तवमा बुद्धले मानिसलाई दुःखबाट मुक्ति दिलाउने निर्वाण धर्म, मानव धर्मका कुरा सिकाउनुभयो। कालान्तरमा हामीले संस्थापक, आध्यात्मिक गुरुहरूको नामबाट नै धर्मको नामाकरण गर्न थाल्यौं।

सिद्धार्थ कुमारको जन्म भएपछि बाल्यकाल कपिलबस्तुको

शुद्धोधन महाराजको दरवार मा बित्यो। २९ वर्षको उमेरमा महाभिनिक्रमण (गृहत्याग) गर्नुभई दुःख मुक्ति पाउने ज्ञानको खोजमा लाग्नुभयो। अन्तमा भारतको बुद्धगयामा पुगेर बोधिवृक्ष (पीपलको रुख) मुनि विपश्यना ध्यान गर्नुभई बुद्धत्व ज्ञान प्राप्त गर्नुभई सम्यक सम्बुद्ध हुनुभयो।

२.१ बुद्धधर्म – धर्मको साथै जीवन बाँच्ने प्रवृत्ति (

Buddhism – Religion and Way of Life)

मनुष्य जीवन दुःखमय छ। क्षणिक सुखको अनुभूति भएपनि अन्ततः जीवनमा दुःख भोग्नुपर्दछ। बालकदेखि वृद्ध हुँदासम्म अनेक व्यावहारिक समस्या रोग, भोक, शोक, वृद्ध आदि भोग्दै अन्तमा मृत्युवरण गर्नुपर्दछ। मृत्युवरण गर्न पनि गाह्रो हुन्छ। पुनः जीवको रूपमा जन्मन्छौं। जीवनको दुःख भोग्दै मर्दछौं, पुनर्जन्म लिन्छौं। यो भवचक्र दुःखचक्रबाट मुक्ति दिलाउने सारनाथको मृगदावनमा गौतम बुद्धले धर्मचक्रप्रवर्तन गर्नुभई चार आर्यसत्य (Four Noble Truth), आर्य अष्टाङ्गमार्ग (Noble Eight Fold Path), प्रतीत्य समुत्पाद (Law of Dependent Origination) विपश्यना ध्यानको (Vipassana Meditation) ज्ञान उपदेश दिनुभयो। बुद्धधर्मलाई साक्षात्कार गर्ने (जन्म मरणको भवचक्रबाट मुक्त हुने) आध्यात्मिक धर्मको रूपमा लिइएको छ। भगवान् बुद्धले यसको साथै वर्तमान गृहस्थी जीवनमा शीलपालन गर्दै सम्यक् आजीविका (Right Livelihood) को माध्यमबाट सुखशान्ति र आनन्दमय जीवन यापन गर्नको लागि धेरै व्यावहारिक आर्थिक पक्षको (Practical Economic Aspect) शिक्षा उपदेश पनि दिनुभएको छ। अतः बुद्धधर्मले कसरी जीवन बाँच्ने भन्ने कुरा पनि सिकाउने हुँदा, यसलाई सम्यक् रूपमा जीवन जिउने पद्धति वा मार्गको (Way of Life) रूपमा पनि लिइन्छ।

२.२ बौद्ध आर्थिक चिन्तन, विचार (Buddhist Economic Thought)

बुद्धधर्मका त्रिपिटकअन्तर्गत सूत्रपिटक, विनयपिटक, अभिधर्मपिटक, जातक, दीर्घनिकाय, गृहविनय आदि विभिन्न ग्रन्थहरूको अध्ययन गर्ने हो भने आर्थिक चिन्तन, विचारको बाहुल्यता भएको पाइन्छ। यसको साथै बुद्धकालीन स्थलहरूको उत्खननबाट प्राप्त पुरातात्विक सामग्रीहरू (Archaeological Artifacts) शिलालेख (Inscription), स्मारक (Monuments) मुद्रा विज्ञान (Numismatics) आदि पनि महत्वपूर्ण स्रोतहरू हुन्, जसबाट बुद्धकालीन आर्थिक विचारहरू स्पष्ट रूपमा थाहा पाउन सकिन्छ। यी आर्थिक विचार र चिन्तनको क्रमबद्ध रूपमा व्यवस्थित ढंगबाट अध्ययन चिन्तन गर्ने हो भने बौद्ध अर्थशास्त्र (Buddhist Economics) को रूपमा फेला पर्दछ। विश्वका बौद्ध विद्वानबाट बौद्ध आर्थिक चिन्तन विचारको अध्ययन, अनुसन्धान गर्दै बौद्ध अर्थशास्त्रको रूपरेखा अगाडि बढाइदैछ।

वर्तमान विश्वमा आर्थिक विकासको हिसाबले पश्चिमेली युरोपियन देशहरूलाई विकसित (Developed), दक्षिण पूर्वका देशहरूलाई विकासशीलको (Developing) वर्गमा राखिन्छ। अविकसित वा विकासशील देशहरूका जनतामा अभाव (Shortage) समस्या आम गरिबी (Poverty) छँदैछ, जसले गर्दा तिनीहरूको जीवन कष्टकर दुःखमय भएको छ। तिनीहरूका जीवनमा सुख, शान्ति, आनन्दको अभाव छ। पश्चिमेली अमेरिका, बेलायत, फ्रान्स, जर्मनी, स्वीजरलैण्ड आदि देशहरू विकसित छन्। तिनीहरूको प्रतिव्यक्ति आय (Per Capital Income) विकासशील मुलुकको भन्दा सयौं गुणा बढी, वार्षिक ३० हजार अमेरिकी डलरभन्दा बढी रहेको छ। उता उनीहरूको जीवन आवश्यकता पूर्तिको हिसाबले धेरै सुखमय र आनन्दमय हुनुपर्दछ। के ती पश्चिमेलीहरूको जीवनमा केही समस्या छैन, सुखमय र आनन्दमय छ त? वर्तमान उच्च रहनसहन स्तर (Standard of Living), सुखमय जीवनको मापक आधार मुख्य गरेर प्रतिव्यक्ति आय, उपभोगको मात्रा (Consumption Level) लाई लिइएको छ। जुन बौद्ध आर्थिक दृष्टिकोणबाट पूर्ण (Perfect) छैन। उच्चस्तरको आय, अत्याधिक मात्राको उपभोग गरेर पनि पश्चिमेलीहरू सुख, शान्ति साथ जीवनयापन गर्न सकिरहेका छैनन्। पारिवारिक सुख छैन, समाजमा हिंसा, बलात्कार, मानसिक अशान्ति तिनीहरूमा पर्याप्त देखिन्छ। अमेरिकामा यी घटनाहरूको तथ्याङ्क हेर्ने हो भने अरु देशहरूको भन्दा उच्च देखिन्छ। अतः यो परिप्रेक्ष्यमा सुखमय जीवनको लागि बौद्ध आर्थिक चिन्तन, विचार एवं दृष्टिकोणअनुसार वस्तुको उपभोग (Consumption) को क्षेत्रमा संयमित जीवनयापन अर्थात् तृष्णालाई कम गरेर कम उपभोग

(Less Consumption) बाट अधिकतम सन्तुष्टि (Maximum satisfaction) प्राप्त गर्ने आध्यात्मिक उपायबाट नै यथार्थमा जीवन समस्या हित सुखमय, आनन्दमय बन्न सक्छ। यसरी बौद्ध अर्थशास्त्र (Buddhist Economics), भौतिकवाद (Materialism)मा आधारित भएको पाइन्छ। अब बौद्ध आर्थिक चिन्तनअन्तर्गत केही आर्थिक पक्षहरूका बारेमा बुद्धकालीन अवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा संक्षिप्त उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ।

क) आयआर्जन (Income)

बुद्धशासनमा भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक उपासिका गरी ४ वर्ग रहेका छन्। भिक्षु, भिक्षुणीहरू बौद्ध विहार, आराममा बस्नुहुन्छ। गृहस्थी श्रद्धालु दाताहरूबाट प्राप्त दानबाट नै जीवनयापन हुन्छ। उहाँहरूले गृहस्थहरूलाई बुद्धका उपदेश शिक्षा दिने गर्नुहुन्छ। कुनै प्रकारको व्यवसाय गर्दैनन् र गर्न पनि हुँदैन। गृहस्थ उपासक, उपासिकाहरूले आफ्नो जीवन यापन गर्नको लागि कृषि (Agriculture), व्यापार एवं उद्योग (Trade and Industry) मा लागेर अर्थोपार्जन गर्दछन्। प्राप्त आमदानीलाई विवेकपूर्ण ढंगले ४ हिस्सामा विभाजन गरी १ हिस्सा खाद्य भोजन र अन्य आवश्यकता (Wants) पुरा गर्न खर्च गर्ने, १ हिस्सा भविष्यको लागि सुरक्षित राख्ने र बाँकी २ हिस्सा आफ्नो व्यवसाय बृद्धि गर्न लगानी (Investment) का रूपमा खर्च गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। लगानी पर्याप्त भयो भने उत्पादन (Production) बृद्धि भई आयस्तर पनि बृद्धि हुन्छ। आधुनिक अर्थशास्त्रका सिद्धान्तले पनि उत्पादन (Production) बृद्धिको लागि लगानी बृद्धिमा जोड दिन्छ।

ख) व्यवसाय रोजगारी (Occupation and Employment)

जीवनयापनको लागि विभिन्न व्यवसाय पेशा गर्ने गर्दछन्। बुद्धकालमा अनेक शिल्पकारहरूको वर्णन पाइन्छ। १. हत्यारोह - हात्तीको सवारी चलाउने २) अस्मारोह - घोडा चढ्नेवाला ३) रथिका - रथ चलाउने ४) धनुगस - धनुष चलाउने ५) चेलका - युद्धमा विभिन्न काम गर्ने ६) चलका ७) पिण्डदायक ८) उग्रराजपुत्र ९) पखन्दिक १०) शुर ११) चर्मयोधिन १२) गणक १३) सूपशास्त्री १४) दासकपुत्रा- दासहरू १५) आलारिक- मान्छेहरू १६) कप्पकानाउ १७) नहायका - नुहाउने सहायक १८) सुदा- मिठाई बनाउने हलुवाई १९) मालाका - माला बनाउने २०) रजका - धोबी २१) पेसकारा - कपडा धुने २२) नलकारा- बेतबाँसको सामग्री बनाउने २३) कुम्भकारा- माटोको भाँडा बनाउने कुम्हाल २४) गणका- हिसाबकिताब जाँच गर्ने २५) मुद्रिका-

मुनिम आदि छन् ।

भारतको विभिन्न अंग, मगध, काशी, कोशल मल्लजस्ता १६ महाजनपदमध्ये धेरै राज्यहरूमा नागरिक जीवन धेरै सुखमय र समृद्धमय थियो । राजसेवा (सरकारी), सेठ, साहुकार, गृहस्थीहरूको घरमा उपरोक्त विभिन्न काममा रोजगारी पाउँदथे । वर्तमान समयमा जस्तै रोजगारीको समस्या नभई, त्यसबेला जनसंख्याको कमी थियो, काम गर्न चाहने व्यक्तिले रोजगारी पाउँदथे । अतः रोजगारीको स्थिति राम्रो थियो । रोजगारीबाट प्राप्त आमदानीले गृहस्थी जीवन राम्रै चलेको देखिन्छ ।

ग) कृषिको अवस्था (Agriculture)

बुद्धकालमा नेपाल र भारतका विभिन्न राज्यहरूमा कृषि मुख्य पेशाको रूपमा थियो । कृषिबाट भोजन प्राप्त हुने हुँदा कृषि पेशा र कृषकहरूलाई उच्च सम्मानको दृष्टिले हेर्ने गर्दथे । कपिलवस्तुका राजा शुद्धोधनले आफ्नो राज्यमा प्रत्येक वर्ष धूमधामका साथ कृषि महोत्सवको रूपमा आयोजना गरी हलोलो खेत जोती कृषि कार्यको थालनी गर्दथे । त्यसपछि कृषकहरूले सयौं गोरु हलो चलाउँदथे । नदीको पानीबाट सिंचाई गर्दथे । बौद्ध ग्रन्थ दीघनिकाय कूटदन्त सूत्र १.५मा उल्लेख गरेअनुसार एक समय भगवान् बुद्ध ५०० जना भिक्षुहरूको साथमा मगध देशमा भ्रमण गर्दै हुनुहुन्थ्यो । खाणुमत ग्राममा पुगेपछि कूटदन्त नामक ब्राम्हणले गाउँ, देश समृद्ध हुने यज्ञ बारे राखेको प्रश्नको जवाफमा बुद्धले पूर्वकालको राजा महाविजितले पशुबलि त्यागेर अहिंसामय यज्ञ गरेको कुरा सुनाउनुभयो । साथै देशमा अनिकालको समस्या समाधान गर्न, समृद्ध एवं विकास गर्न कृषकहरूलाई बीउ र आवश्यक कुरा दिएर सहयोग गर्नुपर्दछ भन्नुभयो । यसरी बुद्धको शिक्षाअनुसार कृषि पेशालाई महत्त्व दिनुको साथै कृषि उत्पादन बृद्धि गर्न कृषकलाई आवश्यक ऋण (Loan Facility) सहयोग गर्नुपर्ने कुराको उल्लेख भएको पाइन्छ ।

घ) वाणिज्यको अवस्था (Commerce and Trade)

बुद्धकालमा उत्तर भारत, नेपाल ग्राम, नगर जनपद, राज्यहरूको बीचमा समेत सानोदेखि ठूलो व्यापार (Interregional Trade) हुने गरेको उल्लेख छ । व्यापार व्यवसायबाट पर्याप्त आर्थिक लाभ कमाएर सेठ पदवी पाएका धनाढ्यहरू विभिन्न नगरहरूमा पर्याप्त थिए । चम्पा निवासी सोण कोटिविंश २० करोडको मालिक थियो । साकेत निवासी सेठ धनञ्जयले आफ्नो पुत्री विशाखाको लागि १ करोड मूल्यको महालता आभूषण बनाएको थियो । श्रावस्ती निवासी

सेठ अनाथपिण्डकले जेतवनको भूमि जेत कुमारसँग १८ करोड सुवर्ण मुद्राले खरिद गरी भगवान् बुद्धको लागि कूल ५४ करोड खर्च गरी जेतवनाराम विहार बनाएको थियो । त्यस्तै काशीको सेठ धनवान, मगधको सेठ शंख, सेठ कुम्भछवि आदि करोडपति थिए । श्रावस्ती नगर व्यापारिक केन्द्र थियो । मिथिलाको यवमज्झकको बजार व्यवस्था आधुनिक योजनाबद्ध नगरको जस्तो थियो । यस्तो भनिन्छ भगवान् बुद्धको जीवनकालमा भारतीय जनताको आर्थिक जीवनसुखी समृद्ध (Prosperous Economic Life) थियो र देशमा स्वर्ण रजत, धनधान्य र पशुधनको कमी थिएन । त्यसबेला वाराणसी ठूलो व्यापारिक केन्द्र थियो । त्यहाँका व्यापारीहरू गधाको पीठमा माल बोकाएर तक्षशिला (पाकिस्तान) व्यापार गर्न जाने गर्दथे । राजा बिम्बिसारको पालामा राजगृह र तक्षशिला नगरबीच व्यापारिक कारोबार हुने गर्दथ्यो । दुवै राज्यका राजाहरू बिम्बिसार र फुक्कसातिले दुवै स्थानको व्यापार भन्सार कर (Custom, Duty) माफी गरेको उल्लेख छ । यो माथिको घटनाले त्यसबेला व्यापार गतिविधि पर्याप्त विकसित भएको स्पष्ट हुन्छ ।

बौद्ध शिक्षाअनुसार व्यक्तिले ५ उद्देश्य लिएर धन सम्पत्ति कमाउने गर्दछ १) सुख ऐश्वर्य भोगको लागि, २) अरुको पोषण गर्नको लागि, ३) आपत्तिबाट बच्नको लागि, ४) पंचवली अर्थात् नाता कुटुम्ब, अतिथि आदि पाँचवर्गलाई सत्कार गर्नको लागि, ५) श्रमण भिक्षुहरूको सेवाका लागि । यसको साथै व्यापारीमा कुशाग्र बुद्धि, व्यवहार कुशलता र वस्तुको मूल्य निर्धारण गर्न क्षमता ३ गुणहरू हुनुपर्ने कुरा बौद्ध शिक्षामा उल्लेख गरिएको छ ।

अर्को महत्त्वपूर्ण, भगवान् बुद्धको उपदेश आर्यअष्टांगिकमार्गअन्तर्गत सम्यक् आजीविका (Right Livelihood) अनुसार गृहस्थ व्यापारिकहरूलाई मिथ्या आजीविकाबाट टाढा रही ठीक सही तरिकाले कमाएर जीविका गर्न शिक्षा दिइएको छ । यो शिक्षाअनुसार ५ वटा वस्तुको व्यापार गर्न बर्जित गरिएको छ । पहिलो, हिसालाई बढावा दिने, देशमा अशान्ति ल्याउने शस्त्रअस्त्रको व्यापार गर्नु हुँदैन भनिएको छ । दोस्रो, बालक, आइमाई मानिसको र विभिन्न पशुको किनबेच व्यापार गर्नु हुँदैन भनिएको छ । तेस्रो, मारेर मासुको व्यापार गर्नु हुँदैन । चौथो, मानिसको बुद्धिलाई भ्रष्ट गर्ने मानसिक असन्तुलन ल्याउने रक्सी मदिराको व्यापार गर्नु हुँदैन । पाँचौं, मानिस एवं जीवनको प्राण लिने वीषको व्यापार गर्नु बर्जित गरिएको छ । गृहस्थ व्यापारीहरूले यी ५ वटा अकुशल कुकर्म त्यागी सम्यक् व्यापार गरी सेवा एवं पुण्य कार्य गरेर यही मार्गमा उन्मुख भएर आफ्नो जीवन

सुखमय एवं आनन्दमय बनाउन सक्नेहुन्छ ।

ड) उपभोग (Consumption)

बौद्धदर्शन अनुसार मध्यममार्ग (Middle Path) सर्वोत्तम मार्ग हो । आध्यात्मिक मार्गमा अगाडि बढ्न दुईवटा अति मार्गलाई त्यागनुपर्ने हुन्छ । पहिलो, अति कष्टक मार्ग जसअनुसार दिनको प्रचण्ड गर्मीमा आगो अगाडि बस्नु, शीतकालमा एका बिहानै हिउँ जस्तो चिसो पानीमा शरीरलाई डुबाएर राख्नु आदि । दोस्रो बढी ऐस आराम भोग विलाशको जीवन बिताउनु हो । यी दुवै अति मार्गबाट आध्यात्मिक ज्ञान प्राप्त गर्न गाह्रो हुन्छ । अतः न अति कडा, न अति फितलो मार्ग, मध्यम मार्गमा लागेर ज्ञान प्राप्त गरेर अगाडि बढ्न सकिने हुन्छ । जीवन बाँच्नको लागि अत्यावश्यक हुन्छ । जीवनलाई स्वस्थ राख्न, आवश्यक शक्ति प्राप्त गर्न उचित मात्रामा भोजन र अन्य वस्तुको सेवन, उपभोग गर्नुपर्दछ । आवश्यकताभन्दा बढी सेवन गर्नु अनुचित हुन्छ, दुरुपयोग हुन्छ । त्यसैले मध्यममार्ग अपनाएर उचित उपभोग (Right Consumption) गर्नुपर्ने बुद्धको शिक्षा छ ।

बौद्ध ग्रन्थ मज्झिमनिकाय सञ्जासव सुत्तमा पञ्चवेक्खणा पाली श्लोकअनुसार “पटिसंखा योनिंसो पिण्डपातं पटिसेवामि, नेवदवाय न मदाय न मण्डनाय.....” अर्थात् मैले पिण्डपात्रको भोजन राम्रोसँग सेवन गर्दछु, खेल खेल्नको लागि, अभिमान गर्नको लागि, बढी बल प्राप्त गर्न, शरीर बढी राम्रो पार्नको लागि मात्र आवश्यक भोजन गर्ने छैन । आफ्नो शरीर स्वस्थ राख्न, शान्त राख्न, वेदना शान्त गर्न, बाँच्नको लागि मात्र आवश्यक भोजन गर्दछु । भिक्षुहरूले भोजन गर्नुभन्दा अघि यो श्लोक पाठ गर्ने गर्दछन् । यो श्लोकले उचित भोजन ग्रहण गर्न (न बढी न कम) शिक्षा दिएको छ । भोजन जस्तै जीवनलाई आवश्यक अन्य वस्तुको पनि उचित उपभोग गर्नुपर्दछ । तृष्णालाई नबढाई संयमित जीवनयापन गर्नाले जीवनलाई सुखमय र आनन्दमय हुन्छ ।

वर्तमान विश्वमा विकसित देशहरूमा अत्याधिक उपभोग (High Mass Consumption) को संस्कृति आएको

छ भने विकसित देशहरूमा गरिबी अभावको कारण आवश्यकताभन्दा कम उपभोग (Less Consumption) गर्नले अस्वस्थता र अनेकौं समस्या देखा परेका छन् । दुवै देशहरूमा मानिसको जीवन सुखमय आनन्दमय हुन सकेको छैन । यो समस्याको समाधान गर्ने एक मात्र उपाय बुद्ध शिक्षा अनुसार आवश्यकता (Wants) तृष्णा (Craving) लाई कम गरी उचित उपभोग (Right Consumption) गर्नु नै सुखमय जीवनको उपाय हो ।

अन्तमा भौतिक विकासको चरम सिमामा पुगेको वर्तमान विश्वमा सुख, शान्ति, आनन्दमय जीवन टाढा हुँदै गएको छ । अतः हाम्रो जीवनलाई सुखी, शान्त र आनन्दमय बनाउनु छ भने बौद्ध शिक्षा (Buddhist Education) अनुसार आवश्यकता र तृष्णालाई कम गर्ने, मध्यममार्गी बन्ने, सम्यक् आजीविका अपनाउने, भौतिकवादी मात्र नभएर अध्यात्मतिर उन्मुख हुने अभ्यासमा निरन्तर लाग्नुपर्ने हुन्छ ।

अन्तमा त्रिभुवन विश्व विद्यालय (Tribhuvan University) को अर्थशास्त्र विषयको स्नातकोत्त (M.A.) तहको दोस्रो पत्र इको ५०४ मा आर्थिक विचारधारामा इतिहास (History of Economic Thought) विषयअन्तर्गत पश्चिमेली आर्थिक विचारधारामा ग्रीक र रोमन (Greek and Roman) पूर्वेली विचारधारामा हेब्रु (Hebrew), कौटिल्यको अर्थशास्त्र समावेश गरिएको छ । पूर्वीय आर्थिक विचारधारा अन्तर्गत बौद्ध आर्थिक विचारधारा (Buddhist Education Thought) लाई उक्त पाठ्यक्रममा (Curriculum) समावेश गरी अध्ययनअध्यापन गराउनु पर्ने सुझाव प्रस्तुत गर्दछु । यसको लागि पाठ्य सामग्रीको विकास गर्न सकिन्छ । अतः त्रिभुवन विश्व विद्यालय, अर्थशास्त्र विषय समिति र अन्य सम्बन्धित निकायलाई वर्तमान अर्थशास्त्र स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम संशोधन परिमार्जन गर्दा बौद्ध आर्थिक विचारधारा विषय समावेश गर्नको लागि आग्रह गर्दछु । अस्तु । ■

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची (Bibliography)

१. सांस्कृत्यायन राहुल : मज्झिमनिकाय, सारनाथ, महाबोधि, प्रथम संस्करण ई. १९३५
२. कौशल्यायन, भदन्त आनन्द : जातक, विभिन्न खण्डहरू, प्रयाग, हिन्दी साहित्य सम्मेलन
३. आचार्य नरेन्द्रदेव : बौद्धधर्म दर्शन, पटना, विहार राष्ट्रभाषा परिषद, ई. १९७१
४. उपाध्याय, डा. भरत सिंह, बुद्धकालीन भारतीय भूगोल, प्रयाग, हिन्दी साहित्य स., वि.स. २०१८
५. भिक्षु अश्वघोष, भिक्षु कुमार काश्यप : बुद्धया अर्थनीति, प्रकाशिका सूर्य माया मानन्धर, काठमाण्डौ, नेपाल, बुद्ध सम्बत् २५०७
६. अर्याल, केशव राज (अनुवादक) : कौटिल्यको अर्थशास्त्र, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, संस्कृति विभाग, काठमाण्डौ, वि.स. २०२४
७. David, T.w. Rhys: Buddhist India, Motilal Banarasidas, Delhi, 1981
८. Haney, Prof. Lewis H.: History of Economic Thought, Surjeet Publications, Delhi, India, 1979.

देवासुर संग्राम र जय-पराजयको रणनीति

जय वेरं पसवति - दुःखं सेति पराजितो,
उपसन्तो सुखं सेति - हित्वा जय-पराजयं
(धम्मपद २०१)

(अर्थ - जयले वैर जन्माउछ, पराजित (हार्ने)
दुःख पूर्वक सुत्छ ।

जयपराजय दुवैलाई हनन गरेर उपशान्त
सुखपूर्वक सुत्छ ।

● डा. गणेश माली

भगवान् बुद्धले उपरोक्त गाथा कोशल
देशका राजा प्रसेनजितको सन्दर्भमा भन्नुभएको थियो ।

राजा प्रसेनजितले काशी नामक गाउँको निमित्त
अजातशत्रु राजासंग युद्ध गरे तर तीन पटकसम्म युद्ध गर्दा
पनि हारे । त्यसपछि उसले विचार गरे "मैले दूधै खान
नपुग्ने बच्चालाई पनि जित्न सकिनं, म अब बाँचेर पनि के
गर्ने ?" त्यसपछि खानपान छाडेर ऊ विछोनामा नै
पल्टिरह्यो । भिक्षुहरूले यो कुरा भगवान् काहाँ पुऱ्याए ।
अनि भगवानले 'भिक्षुहरू हो, हार्ने मान्छेहरूमा वैर उत्पन्न
हुन्छ । पराजित दुःखित भई सुतीरहन्छ' यति आज्ञा गर्नु
भई भगवान् बुद्धले उपरोक्त गाथामा उल्लेख गरिएका
सत्यतथ्य कुराहरू प्रकट गर्नुभयो ।

भगवान् बुद्धले राजा प्रसेनजितको विषयलाई लिएर
व्यक्त गर्नुभएका सत्यतथ्य कुराहरू संसारमा जयपराजयको
दौडधूपमा लागेका सबैमा लागु हुन्छ । यसै सन्दर्भमा
देवासुर संग्रामको नामले प्रसिद्ध करीव ८ हजार वर्ष जति
अघि भारतवर्षमा घटेका जय पराजयका घटनाक्रमहरूलाई
यहाँ उल्लेख गरिन्छ ।

धेरै वर्षअघिको कुरो हो । त्यसबेला अचेलको
भारतदेश भारतवर्ष वा भरतखण्ड कहलाइन्थ्यो । त्यहाँका
स्ववासीहरू खेतीपाती गरी सुख पूर्वक दिन गुजायें ।

त्यसबेला भारतको उत्तरपश्चिमतिर एक यस्तो
मानवजातिको विकास भइरहेको थियो - जो देखनमा हट्टाकट्टा
केही अग्लो, गहुँ गोरो, जिउ सलक्क परेको नाक केही
चुच्चो परेको कालो कपाल भएकाहरू थिए । यिनीहरूको
जीवन कष्टकर थियो । उब्जाउ राम्रो थिएन, खेतिपाति गर्न

योग्य जमिन कम थियो । त्यसमाथि जनसंख्या
बढ्दै गएपछि यिनीहरू आफ्नो देश छोडेर
उर्वर भूमिको खोजमा विदेशिए ।

भनिन्छ, यिनीहरू दुई शाखामा विभाजित
भएर बाहिरिए । एउटा शाखा यूरोपतिर लागे
भने अर्को शाखा भारततिर लागे ।

यिनीहरू हात हतियारले सुसज्जित भएर
भारत पसेका थिए । सिन्धु नदीको आसपासको
उर्वर मैदान देखेपछि यिनीहरू त्यहाँ लोभिएर अडिए ।

मर्नु वा मारुको रणनीति लिएर भित्रपसेका यिनीहरूको
टकरार भारतका स्ववासीहरूसित हुनु स्वाभाविक थियो ।
यो टकरार सैयौं वर्ष सम्म जारी रह्यो । भारतवासीहरू
वीरताका साथ कहिले संगठित रूपमा कहिले छिटपुट
रूपमा लडिरहे । अन्तमा जीत आक्रमणकारीहरूकै भयो ।
भारतका विशेषगरी सिन्धुनदी वरिपरिका स्ववासीहरू
दक्षिणतिर धपिए । जनसंख्या बढ्दैजाँदा यी हमलावरहरू
कालान्तरमा गंगाको उर्वर मैदानतिर पनि आक्रमण गर्दै
घुस्दै गए ।

त्यसबेला जसको जीत, 'राज्य उसैको हुन्थ्यो ।
विजेताहरूले नै राज्य आपसमा बाँडी लिन्थे । हार्नेहरूलाई
कठिनभन्दा कठिन काम गराउन सम्पूर्ण अधिकारबाट
वंचित गरी दास बनाई राख्थे ।

यिनीहरूले आफूलाई आर्य (श्रेष्ठ) भनी वखान गर्न
थाले । यसै शब्दको अपभ्रंश भएर पछि आर्य, अरिय, आज
आजा, आर्यी, बाज्ये, बज्यै आदि शब्दहरू बन्नगए, जुन कि
समाजमा मान सूचक शब्दहरू बने । यिनीहरूले आफुबाहेक
अरुहरूलाई अनार्य, अनाडी भनी पृथक्करण गरे अनि
हारुवा भनी हेलागर्न थाले । यही आर्यअनार्य बीचको
लामो सैयौं वर्षको संग्राम वा टकरारलाई पछि आर्य जातिका
कोही लेखकहरूले अतिरजित रूपमा आफ्ना कल्पना पनि
थपेर सैयौं वर्षसम्म चलिरहेको देवासुर संग्रामको रूपमा
चित्रण गरे ।

यी आर्य लेखकहरूले आर्य जातिलाई दिव्यरूपधारी

शक्तिशाली देवता वा सुरको रूपमा वर्णन गरे भने भारतका पुराना स्ववासीहरूलाई कुरूप, अभिमानी, दानव, दैत्य, असुर आदि रूपमा वर्णन गरे । आर्यजातिलाई राम्रा गुणहरूले सम्पन्न बताए भने अन्य जातिलाई नराम्रा दुर्गुण युक्तभनी वर्णन गरे । संग्रामहरूमा अन्तत विजय आर्यहरूकै हुन्थ्यो ।

उत्तरी भारत वर्षमा यी आर्यहरूले जुन जय-पराजयको रणनीति लिएर आए, सिन्धु तथा पछि गंगा उपत्यकाको सभ्यतामा पनि सोही नीति कुनै न कुनै रूपमा लागू भैनैरहयो । रामायण, महाभारतकालमा पनि यही नीति लागू भइरहेको वर्णन पाइन्छ । शत्रु उपर येनकेन प्रकारेण विजय हासिल गर्नु नै त्यसबेलाको मुख्य धर्म मानिन्थ्यो । वलवान विजयताको जय जयकार गरिन्थ्यो, भने पराजितको निन्दा हुन्थ्यो ।

यी आक्रमणकारी आर्यहरूले पछिसम्म पनि समाजमा आफ्नो श्रेष्ठता कायमै राख्न अनेक उपायहरू निकाले । पराजितहरूलाई सबै अधिकारहरूले वंचित गरी दास बनाइ राखे, जुन प्रथा हजारौं वर्षसम्म तथा अपरोक्ष रूपमा हालसम्म पनि जारिनै रहिरह्यो । चारवर्णको व्यवस्था समाजमा ल्याए, जसमा आर्यहरूलाई उच्च वर्णमा सर्वोपरी स्थान दिए, अन्यलाई तल्लो स्थानमा राखिए । यही जाति विभाजन, छुवाछुत तथा समाजको एक नगण्य भागलाई मात्र सेनामा समावेश गरिने नीति नै पछि गएर यस जातिको पतनको मूल कारक तत्व बन्न गयो, पछि मोगलहरूले र त्यसपछि अंग्रेजहरूले भारत देशमा आफ्नो प्रभुत्व जमाएर बसे ।

हुन त यस प्रकारको जय-पराजयको रणनीति त्यसबेला आर्यहरूमा मात्र सीमित थिएन, मूलतः अन्य देश-यूरोप, उत्तर पश्चिम एशियामा फैलिएर गएका यस आर्य जाति कै शाखाहरू तथा केही अन्य जातिहरूले पनि त्यही नीति अख्तियार गरी अर्काको स्ववासीदेश हडपेर आफ्नो बनाउने नीति संसारभरी भनेजस्तै चलीरहेको थियो । यहीनीति अठारौं सदीसम्म साम्राज्यवादको कालमा पनि रही नै रहयो । मानवाधिकारको नाराको वावजूद अचेल पनि धेरै जसो ठाउँहरूमा देखिँदछ । यही जय पराजयको रण नीतिको कारणले यस दुनियाँमा जहाँ पनि अशान्ति नै

हावी रहयो, शान्ति केवल दिवास्वप्न मात्र भएर रहयो ।

जयपराजयको रणनीतिमा हातहतियारहरूको महत्वपूर्णस्थान त हुने नै भयो । त्यस्को अलावा बलियो संगठन, सैद्धान्तिक वा वैचारिक एकता पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । हालसम्म पनि विश्वमा शक्तिशाली देशहरू आणविक अस्त्र जस्ता खतरनाक हातहतियारको अडेसो लगाएर वैचारिक वा सैद्धान्तिक एकता कायम गरी अन्य देशहरूमाथि प्रभुत्व जमाउने दाउँपेचमा लागीपरेका हामीहरू देख्दैछौं जसको कारण विश्वभरी शान्तिको नाममा अशान्ति नै व्याप्त छ । तर यो सत्य हो कि बुद्धलेभन्नुभए जस्तै, जबसम्म यस संसारमा कुनै न कुनै रूपमा जयपराजयको रणनीति चलीरहन्छ, तबसम्म शान्ति असम्भव छ । मैत्री, करुणा, मुदितापूर्ण एक आपसमा मेलमिलाप र सद्भावनाको व्यवहारयुक्तभै अगाडि बढ्नु जयपराजय विहीन व्यक्तिगत वा सामाजिक नीतिमा मात्रै शान्ति सम्भव हुन्छ । तर यसमा मूल बाधक कारकतत्व त आत्म विभेद अर्थात् आफू र आफ्नोप्रतिको आसक्ति हो जसबाट मानवभित्रका दानवीय वा पाशविक प्रवृत्तिहरू जागृत हुन्छ । के आजको मानवले यस दिशामा व्यक्तिगत वा सामाजिक सुधार गरी अगाडि बढ्न सक्ला ? के यो आजको मानव समाजमा संभव होला ?

जयपराजयको रणनीति पाशविक प्रवृत्ति अन्तरगत आत्म मोह बाट प्रेरित विभाजन प्रवृत्तिबाट शुरूहुन्छ । यो 'म' त्यो 'तँ' यो मेरो त्यो तेरो, यो मेरो घर परिवार त्यो तेरो घर परिवार, यो मेरो राज्य, यो तेरो राज्य, यो मेरो धर्म त्यो तेरो धर्म, यो मेरो सिद्धान्त, त्यो तेरो सिद्धान्त, इत्यादि । विखण्डन अर्थात् विभेद गर्ने प्रवृत्ति बाटै काम, क्रोध, लोभादि द्वन्द्वात्मक गुणहरू उत्पन्न हुन्छन् । अनि आफूलाई उच्च अरुलाई नीच देखाउने प्रवृत्ति, अर्काको पनि आफ्नो बनाउने प्रवृत्ति, आफूलाई विरोध गर्नेहरूलाई सखाप पार्ने प्रवृत्ति, इत्यादि द्वन्द्वात्मक प्रवृत्तिहरू उत्पन्न हुन्छन् । यस्तै प्रवृत्तिको फलस्वरूप जयपराजयको रणनीति हावी भैरहेको छ । देवासुर संग्राम त एउटा उदाहरण मात्र हो, विश्वमा विखण्डनवाद तथा आफ्नो फायदाको लागि विरोध गर्नेहरूलाई सखाप पार्ने प्रवृत्तिले अनेक युद्ध द्वन्द्वहरू निम्त्याएका छन् । उदाहरणको लागि इशाई र

मुस्लीमहरूबीचको शताब्दी लामो जेहाद वा क्रुसेद, आफ्नो राष्ट्रिय एकछत्र कायम गर्न गरिएका विश्वयुद्धहरू, एक राज्यले अर्को छिमेकी राज्यहरूलाई हडपन गरेका युद्धहरू, पूजिपति श्रमिकहरू बीचको संघर्ष, साम्राज्यवादी अभियानअन्तर्गतका युद्धहरू, हिन्दू र मुस्लीम बीचको जातीय तथा धार्मिक कलह, पूजिवाद र साम्यवाद बीचको संघर्ष, अफ्रिक मा हुत्सु र तुत्सीहरू बीचको जातीय संघर्ष, इत्यादिलाई लिन सक्छौं जसको कारण विश्वको इतिहास शुद्धेखि वर्तमानसम्म पनि रक्तंजित रहीआएको छ ।

आजको विश्वमा पनि मानवजाति अनेक तहले विखण्डित रहि आएको छ । मानव जाति विभाजित छ अनेक राष्ट्रियतामा, अनेक जातिहरूमा, धर्महरूमा, वादहरूमा, समाजिकस्तरहरूमा, आर्थिकस्तरहरूमा, राजनैतिक स्तरहरूमा । जहाँ विखण्डन छ त्यहाँ द्वन्द्व निश्चित छ, संघर्ष निश्चित छ, अनि जय पराजयको रणनीति पनि निश्चित छ । आज विश्वमा जहाँतही संघर्ष र अशान्ति छ, जयपराजयको होड चलिरहेको छ, पराजितहरू आतंकको सहाराले बदला लिन प्रयत्नशील देखिन्छन् ।

परस्परको कलहले विश्वको आर्थिक स्तर खस्कंदो छ, अधिकांश देशहरूमा मानवजाति कष्टपूर्ण जीवन बिताई रहेका छन् ।

अतएव आज विश्वमा दिगो शान्तिको लागि 'मानव मात्र एक बनौं भन्ने मूल नारा लिएर हामी सबै शान्ति प्रेमीहरू अगाडि बढ्नु परेको छ । अनेक प्रकारको विखण्डनबाट माथि उठी, मानव मात्रको बीचमा सौहार्द्रपूर्ण सहयोग एवं एकताको वातावरण ल्याउन अगाडि बढ्नु परेको छ । भगवान् बुद्धको चतुरब्रम्ह विहार (मैत्री, करुणा, मुदिता, उपेक्षा विहार) बाट प्रेरणा प्राप्त गरी मानव र मानवको बीच फूट पैदा गर्न उठिरहेका विखण्डनरूपी पर्खालहरूलाई भत्काई द्वन्द्व उत्पन्न गर्ने स्थितिकै अन्त गर्नु जरुरी भएको छ ।

यी सबै कार्यहरू कठिन छन् । तर दिगो शान्तिको लागि ठूलासाना सबै मिली प्रयत्न गर्दै गएमा असम्भव पनि छैनन् । यी कार्यहरू सिद्ध गर्नुमानै हामी सबैको कल्याण निहित छ । ■

Fixed Departure Tours

USA
Europe
Australia & New Zealand

For More Information Visit Our Office

LALIT MANDAP
Travels & Tours (P) Ltd.

Travel with the travelers and experience the genuine way of traveling.....

Harihar Bhawan, Pulchowk, Lalitpur, Ph: 5546526/5537223; Email: lmc@wlink.com.np; URL: www.lalitmandap.com.np

नेपालमा बुद्धधर्मको प्रचार-प्रसार

● प्रस्तोता: आचार्य कर्मा सहबो

शान्ति, अहिंसा र करुणाको परममूर्ति महाकाशिक तथागत सम्यक् सम्बुद्धले जन्म लिएको पवित्र भूमि नेपाल भाषिक, धार्मिक र सांस्कृतिक विविधता भएको नेपाली समाजको इतिहास अत्यन्त गौरवपूर्ण र प्रशंसनीय रहेतापनि आज विशेष गरी नेपाल र नेपालीहरूलाई विश्व जनमानस समक्ष चिनाउने दुईवटै मात्र कुराहरू छन् । ती हुन् शान्तिका महानायक शाक्यमुनी बुद्धले जन्म लिएको पवित्रभूमि लुम्बिनी र सगरमाथा दुवैको अवस्था अत्यन्त दयनीय छ र यस दयनीय अवस्थाबाट कहिले छुटकारा प्राप्त गर्न सकिन्छ अहिले भनिहाल्नु छिटो होला । त्यसैले अब हामी सबै मिली लुम्बिनी र सगरमाथाको नाममा एउटा यस्तो राष्ट्रिय अभियान वा जागरण चलाऊँ, जसले गर्दा प्रत्येक नेपालीको मुखमा लुम्बिनी र सगरमाथाको नाम भ्रुण्डिरहोस् साथै बुद्ध जन्मेको देशका नागरिक हौं भनी गौरव गर्न सकियोस् ।

वर्तमान समयमा नयाँ नेपालको परिकल्पनाका साथै धर्मनिरपेक्ष संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा परिणत भई संस्थागत हुने क्रममा पनि राज्यको निर्णायक अंगहरूमा बुद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्तिहरूलाई अवसर नदिइएको हुनाले विगतको इतिहासमा जस्तै फेरि शोषण, उत्पीडन र दमनमा पर्छौं कि भन्ने शंकाको घेराभित्र समग्र बुद्धमार्गीहरू अझै छन् । त्यति हुँदाहुँदै पनि फिनो आशा के गर्न सकिन्छ भने अब लेखिने नयाँ संविधान समग्र नेपाली जनताको हकहित र अधिकार सुनिश्चित हुने गरी लेखिने नयाँ संविधानले नयाँ नेपालमा बुद्धधर्मको प्रचारप्रसारमा कुनै प्रकारको विघ्नबाधा पुऱ्याउने छैन ।

आज बुद्ध जन्मेको देशमा नै बुद्धधर्मको प्रचारप्रसार सम्बन्धी चर्चा परिचर्चा गर्नु हास्यास्पद र आश्चर्यजनक कुरा हो, त्यसको तीतो सत्य र ज्वलन्त उदाहरण लुम्बिनी भइसकेको छ । समग्र बुद्धमार्गी नेपालीहरूले महशुस गरिसकेका छन् कि अहिलेसम्म जति व्यापकरूपमा नेपालमा बुद्धधर्मको प्रचारप्रसार हुनु पर्ने थियो त्यति भएको छैन, नहुनुका धेरै कारणहरू भएतापनि मुख्य कारणहरू यसप्रकार छन् :

१. विगतका सरकारले प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा दमन

गरेर राखेको ।

२. सबै बुद्धधर्मावलम्बीहरू (थेरवाद, महायान र बज्रयान) मा एकता नहुनु ।

३. बुद्धधर्मको शिक्षा गोन्पा र विहारमा मात्र सीमित रहनु वा राख्नु ।

४. भाषाको समस्या (किनकि अहिलेसम्म नेपालमा बुद्धधर्म र दर्शनसम्बन्धी शिक्षा प्राय पालि, संस्कृत, भोटेभाषा र नेवारी भाषामा भएको र राष्ट्र भाषामा (आ-आफ्नो भाषामा) व्यापक रूपमा नभएको) ।

५. भगवान् बुद्धले दिनुभएको मानवीय धर्म (शिक्षा) लाई स्कुल र कलेजहरूमा पढाई नहुनु ।

६. बुद्धधर्मलाई चिन्तन, मनन र अनुशरण गर्नुभन्दा श्रद्धापक्ष अधिक हुनु आदि ।

तसर्थ उपरोक्त समस्याहरूको पूर्णरूपले समाधान गरी नेपालमा बुद्धधर्मको व्यापकरूपमा प्रचार-प्रचार गर्नको लागि निम्न लिखित बुँदाहरूमा ध्यान दिनु जरुरी देखिन्छ ।

१. नेपालको विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर रहेका सबै बुद्धमार्गीहरू (थेरवाद, महायान र बज्रयान) एकजुट भई बुद्धयान वा बुद्धमार्गी वा बुद्धानुयायी हौं भन्ने अवधारणाका साथ अगाडि बढ्नु पर्ने ।

२. बुद्धधर्म र दर्शनको शिक्षा गोन्पा र विहार मात्र सीमित नराखी सामान्यभन्दा सामान्य गृहस्थी, उपासक, उपासिकाहरूको लागि पनि विशेष व्यवस्था गरी धर्मदेशनाको कार्यक्रम आयोजना गर्नु पर्ने र उहाँहरूलाई प्रारम्भिक ध्यान साधनाको विधिहरू सिकाई अभ्यास गराउनु पर्ने ।

३. भाषागत समस्याको समाधान गर्नको लागि पालि, संस्कृत, भोटेभाषा र नेवारी भाषामा भएका ग्रन्थहरूको यथासक्दो राष्ट्र भाषा (आ-आफ्नो भाषा) मा अनुवाद गरी अध्ययन अध्यापन गराउनु पर्ने ।

४. बुद्धशिक्षालाई प्रारम्भिक कक्षादेखि विश्वविद्यालयस्तरसम्म पठन पाठनको व्यवस्था गर्नको लागि सबै बुद्धमार्गीहरू मिली सरकारसँग पहल गर्नुपर्ने ।

५. अब लेखिने नयाँ संविधानमा जसरी भएपनि बुद्धमार्गीहरूको हकहित र अधिकार सुनिश्चित गराउनका

साथै बौद्ध आयोग गठन गरी बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित तीर्थस्थल, पुरातात्विक सामग्रीहरू र गोन्पा, विहार, चैत्य आदिको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्नुपर्ने ।

६. गोन्पा र विहारजस्ता दर्शनको खानीमा अध्ययन गरी खेन्पो, गेशे आदि उपाधि प्राप्त भएका विद्वानहरूलाई सरकारले योग्यताअनुसार समकक्षता मिलाई मान्यता प्रदान गर्नको लागि सरकारसँग पहल गर्नुपर्ने ।

७. लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय यथाशीघ्र संचालनमा ल्याउनु पर्ने र उपकुलपति र रजिष्ट्रारजस्तो गरिमामय पदमा जन्मजात बुद्धमार्गी विद्वानलाई नियुक्ति गर्ने व्यवस्था

गर्नुपर्ने ।

८. बुद्धधर्मलाई व्यापक रूपमा प्रचार-प्रसार नै गरिने हो भने अत्याधुनिक र युगानुकूल प्रिन्ट मिडिया र इलेक्ट्रोनिक मिडियाहरूको सहारा लिई प्रचार-प्रसार गरिनुपर्ने ।

उपर्युक्त विषयमा सरकार र समग्र बुद्धमार्गीहरूले गम्भीरतापूर्वक सोची यथाशीघ्र कार्यान्वयनमा ल्याउने हो भने नेपालमा बुद्धधर्मको व्यापकरूपमा प्रचार-प्रसार हुनेछ र विश्वलाई पुनः एकपटक शान्तिको शिक्षा दिने देश भनी चिनिनेछ साथै देशका दक्ष बुद्धमार्गी जनशक्ति विदेशिनुबाट रोक्न सकिनेछ । ■ भवतु सब्ब मंगलम

दाङ – धम्मयात्रा

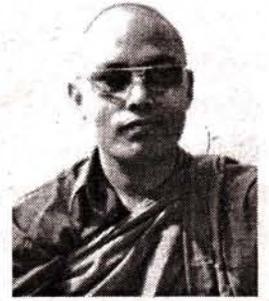
मंसिर २५ गतेको बिहानी समय ५ बजेपछि दैनिक नित्य कर्मको लगातार हामीहरू सुन्धाराको रमाइलो परिसरमा न्यायो पनमा हिउँदै जाडोको बावजूद भेला भयौ । दाङको गाडी माइक्रोमा केही समस्या देखिएता पनि बेवास्ताको साथ अधि बढ्यौ । सो दिन बेलुकी ८:०० बजे हामी दाङको घोराही अर्न्तगत दाङ भ्याली वरिपरि बन जंगलमा शितले नुहाइसकेको ती बोटबिरुवाहरू आ-आफ्नो तालमा स्वागत गरिरहेको रात भन् भन् चिसो हुँदै गइरहेको थियो । हामीहरू भिक्षु चन्द्रकीर्ति, डा. केशवमान शाक्य, अनागारिका अग्रजाणी, सविता धाख्वा, मदनरत्न मानन्धर, त्रिरत्न मानन्धर, रमणीय दाङको काखमा बासको लागि दाङ भ्याली होटेलमा आ-आफ्नो कोठामा प्रवेश गर्नु । श्रीकीर्ति बौद्ध केन्द्रको प्रायोजन युवा बौद्ध समूह र थारु युवा युवतीहरूको आयोजनामा सो प्रशिक्षण बौद्ध विचार गोष्ठी सम्पन्न भयो । सो कार्यक्रम तीन दिनको लामो प्रशिक्षणमा थारु युवा युवतीहरूको बाक्लो उपस्थितिले प्रशिक्षक मित्रहरूलाई अफ प्रसन्नता मिल्यो र थोरै समयमा बुद्धधर्मसम्बन्धी धेरै कुराहरू इतिहास, दर्शनहरू थारु समुदायमा र सो क्षेत्रमा बसोवास गरेका बस्तीहरूमा पुऱ्याउन सकिन्छ भनेर लामो कसरत पनि गर्दै आइरहेको युवा बौद्ध समूह र श्रीकीर्ति बौद्ध केन्द्रको अगुवाइमा यो मुलुक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापनापछिको यो पहिलो कार्यक्रम हो ।

नेपालको बलिरहेको जिउँदो इतिहासको जन आन्दोलन २०६२ – २०६३ को जनदेशअनुसार सम्पूर्ण नेपालीको सपना पूरा गर्न, गराउन बुद्धशिक्षाको मूल्य मान्यतालाई घरदैलोसमक्ष लान हाम्रो अभियानलाई मजबुत पनि ।

सविधानसभाको चुनाव सम्पन्न संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको

स्थापना, मुलुकमा दिगो स्थायी शान्ति र दिगो शान्ति कायम गर्नु र गराउन आधारभूत प्राथमिकताहरू शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारको ठोस पहलहरू कायम गर्नु धार्मिक आस्था, विचारहरूमा जीवन शैली कार्यलाई अंगाल्न मुलुक राज्यप्रतिको माया राष्ट्रप्रेम शान्ति प्रेमीहरू शान्ति कायमको लागि विभिन्न तहको सहयोग, शुभ हुन आवश्यक राज्य,

नागरिक समाज, अन्तरधार्मिक परिषद् र मूल्य मान्यताको आस्था विचारमा विश्वास राख्ने वा अंगालिरहेका धर्महरू र धर्म मानवताको सिद्धान्त आस्था, विचार सद्भाव, दिगो शान्तिको लागि देशको विभिन्न ठाउँमा बौद्धजागरण शिविरहरूको आवश्यकता गराउन कदमहरू बुद्धजीवनी, बुद्धदर्शन, बौद्ध परम्परा, बौद्ध समाज, बौद्ध राज्य अर्थनीतिहरूसम्बन्धी लोकतन्त्र, मानव अधिकार मौलिक अधिकार स्वतन्त्रता भित्रको एकता, समस्याभित्रको चिन्तन शैली र समाधान उपेक्षित भाव महिला पुरुषबीचको सम्बन्धमा बौद्ध दृष्टिकोण समस्याको समाधान यथावत कुराहरूमा बहस, टिका टिप्पणी, थारु युवा युवतीहरूको भूमिकाले कार्यक्रममा सुनमा सुगन्ध दिलायो । स्वर्गद्वारी F.M को अन्तवार्ता र जनमानसमा बुद्धशिक्षाप्रति आस्था र आवश्यकताको पाइलाहरू मूलतः दिगो स्थायी शान्ति र आगामी जनगणनाको लागि ३५ लाख थारुहरूको “हामी बौद्ध भनेर लेख्ने” प्रतिबद्धता सुन्दा, खुसीको लहर बौद्धहरू भित्रको एकता, सद्भाव, बुद्धशिक्षाको आवश्यकता समग्र राज्यको उत्थान राष्ट्र निर्माण प्रक्रियालाई सघाउन बुद्धशिक्षाको आवश्यकता नै दिगो स्थायी शान्तिको स्थापना हो । ■

● भिक्षु चन्द्रकीर्ति,
अध्यक्ष श्रीकीर्ति बौद्ध

जीवन यात्राको निमित्त आवश्यक ज्ञान—५
गत अंकबाट क्रमश....

विश्वधर्मता

१. आफू (अरुको सहयोग उपकारले) बनेपछि सहयोगउपकार गरेका व्यक्तिप्रति चासो जराख्ने व्यक्तिहरू:- आफूलाई गरेको उपकार सम्झिन्छ तर प्रत्यूपकार गर्न चासो राख्दैन । आफ्नो विकास अभिवृद्धिको लागि नै मेहेनत गरिरहन्छ । आफूले जोडेका सम्पत्तिको आफै मात्र उपयोग गर्न नै लागि परिरहन्छ ।

२. तपाईंबाट प्राप्त भएको उपकारलाई तपाईंबाट पाएको सम्पत्तिको रूपमा नभई आफ्नै मेहेनत र अधिकार स्वरूप प्राप्त गरेको सम्पत्ति भै ठान्ने व्यक्तिहरू:- तपाईंले जति करुणा र मैत्रीयुक्तभई उपकार सहयोग गरेतापनि उनीहरू त्यसलाई आफ्नो दक्षता क्षमताले गर्दा प्राप्त गरेको वा आफ्नो भाग्यले गर्दा प्राप्त भएको भनी सम्झिन्छन् त्यसरी मनमा लिने वा सम्झिने व्यक्तिले प्रत्यूपकार गर्न सक्दैन । त्यसप्रति मतलब नै गर्दैन ।

३. तपाईंको सहयोग- उपकारले गर्दा अभिवृद्धि भएका व्यक्तिहरू तपाइको सहयोग उपकारले तपाईंभन्दा धनसम्पत्ति र मान प्रतिष्ठाले माथि पुगेर पनि ती कुरा- तत्वहरू तपाईंको कारणले प्राप्त भएको भनी अरुले थाहा पाउला भनी लाजले त्यसलाई लुकाउन खोज्छ । उनीहरू ती सबै आफ्नो प्रयास र मेहेनतले मात्र प्राप्त गरेको भनी समयमा देखाउन चाहन्छ । त्यसकारण नै सहयोग- उपकार गर्ने व्यक्ति त्यस समाजमा नै नरहे वेश हुन्छ भन्ने सोच्दछन् । उपकार गरेको व्यक्तिको शीघ्र मृत्यु नै उनीहरूलाई सहज हुन्छ । किनकी त्यो रहस्य (तपाइको उपकारले गर्दा उनीहरू यो स्थानमा आएको तथ्य) तपाईं बाचुन्जेल आफ्नो शीर पूर्णरूपमा माथि उठाई बस्न उसलाई अप्ठ्यारो महशुस हुने हुन्छ ।

४. मलाई उपकार गरेको व्यक्तिलाई मैले पनि प्रत्यूपकार गर्नुपर्दछ भन्ने व्यक्तिहरू:- आफूलाई गरेको कुनै पनि सहयोग र उपकारलाई सम्झेर त्यस उपकारको प्रत्यूपकारको रूपमा आफ्ना इच्छा आकांक्षालाई समेत पन्छाएर उनीहरूलाई पनि सहयोग र उपकार गर्ने हुन्छ ।

● भिक्षु धर्ममूर्ति

मानसम्मान गर्ने हुन्छ । परेको कुनैपनि बेला आफूले पनि सहयोग उपकार गर्ने हुन्छ ।

यी चार प्रकारका व्यक्तिहरूमध्ये अन्तिम व्यक्ति समाजमा दुर्लभ नै हुन्छ ।

माथि उल्लेखित मानव स्वभावलाई बुझ्दा तपाईंले कसैबाट कुनै सहयोग उपकार गरेको भए उसबाटै त्यसको प्रत्यूपकार प्राप्त हुन्छ भनेर आशा गर्न सकिदैन । तर त्यस व्यक्तिको

सट्टामा अन्य कसैले भएपनि तपाईंलाई तपाईंले गरेको उपकारका समान सहयोग गर्न वा प्राप्त हुने हुन्छ । अतः तपाईंले गरेको सहयोग वा उपकार अरुले थाहा पाउने गरी गरिराख्नु पर्दैन । अथवा अरुलाई तपाईंले गरेको उपकार सहयोग सम्बन्धमा भनि राख्नुपर्दैन । त्यस तथ्य स्वयंक्रियरूपमा अन्यले थाहा पाउने हुन्छ । स्वतः स्वभाविक रूपले अरुलाई महशुस हुने हुन्छ । यो विश्वधर्मताको विश्पयजनक लक्षण हो भन्दा अत्युक्ति नहोला । यो स्वचालित विश्वको रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

पुरातनमा विकिरण र तरंगका बारेमा जानकारी नहुँदाको समयमावधिमा पनि त्यसको क्रियाकारीत्व मानिसहरूलाई अनुभूत भएको थियो । त्यस बेला यसलाई आश्चर्य अद्भूत तत्वको रूपमा बुझिएका होलान् । किनकी त्यस्ता परिस्थितिलाई विस्तार वा व्याख्या गर्ने उपकरण त्यो बेला थिएन । त्यसकारण त्यस्ता गतिविधिलाई 'देव शक्ति' को रूपमा मान्यता पाए । विश्वभरि फैलिएको देवता वा लोकेश्वर भन्ने त्यहीबाट प्रभव भएको हुन सक्दछ । ईश्वरको रूप आठ प्रकारका हुन्छन् भनी उहाँलाई 'अष्टमूर्ति' भन्ने नाम पनि भावित गरिएको देखिन्छ । ती आठ प्रकारका रूपहरू हुन् सूर्य, चन्द्र, पृथ्वी, आपो, तेजो, वायु, आकास, यागकार । त्यसबेला थाहा पाएका लोक अन्तर्गत हुने गरी ईश्वर संकल्प विकासित गरेको देखिन्छ । आज आवाज (शब्द) को वेग पत्ता लगाएको छ । आलोक (प्रकाश) को वेग पनि पत्ता लगाएको छ । विद्युत तरंग र अर्भै वेगले जाने वस्तुहरू छन् भन्ने अनुमान लगाएका

छन् ।

मानिसहरूले सोच्ने कल्पनाअनुसार परिवर्तन हुँदै उनीहरूको शरीरबाट शक्ति विशेष निस्कने तथ्य यसबेलासम्ममा पत्ता लगाएका छन् । खिचेको र खिच्ने तस्विर (फोटो) को माध्यमले ती तथ्यहरू पत्ता लगाएको हुन् । एक जना मानिसले सोच्ने कल्पनाअनुसार परिवर्तन हुने ती रश्मि तरंग विविध वर्णहरू युक्त हुन्छ । मानिस कामको आदि चिन्तनाहरू (विचारहरू) बाट उत्तेजित भइरहदाको अवस्था वा मानिस प्रसन्न भइरहदाको अवस्था ती तस्विरहरूबाट पत्ता लगाइएका छन् । त्यस सम्बन्धमा लेख्ने केलिफोर्निया विश्वविद्यालयका वैद्य मनोवैज्ञानिक तेल्व मोस् एडमनको उसको परिक्षण पत्र र उसले इन्युसिन् र किलियनसंग तयार पारेको परिक्षण पत्र अनुसार पनि मानिसको शरीरमा हुने मानसिक परिवर्तनसंगै परिवर्तित वर्णहरू बारेमा उल्लेख छ ।

मानिसको चिन्तनअनुसार परिवर्तन हुँदै शरीरबाट उत्पन्न विविध वर्णसहितका ती शक्ति तरंगहरू बाहिरी आकाशमा कति टाढासम्म फैलिन्छ त ? कतिको वेगले यात्रा गर्दछ त ? ती ती शक्तितरंग बाहिरी आकाशमा अन्य त्यस प्रकारकै शक्तितरंगसंग संमिश्रण भएपछि कस्ता प्रतिफल उत्पन्न गराउँदछ ? भन्ने विषयमा विज्ञान उपकरणहरूलाई पत्ता लगाउन अझ समय लाग्छ नै होला । तर मानसिक अभिवृद्धिले आध्यात्मिक शक्तिको रूपमा चिनिने

अभिज्ञा शक्तिद्वारा आकाशमा सम्मिश्रित शक्तिद्वारा ती ती शक्ति तरंगहरूले त्यसानुसार प्रतिक्रियाहरू उत्पन्न गर्दछन् भन्ने तथ्य उजागर गर्दछ भन्ने कुरा त्यसप्रकारका अभिज्ञा शक्ति प्राप्त उत्तमहरूले गरेको प्रकाशबाट थाहा हुन्छ ।

कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो मनमा जनित गर्ने कुनै परिकल्पना, सोचाई वा चिन्तन, मनका कुरा उसको शरीरबाट तरंगित भई बाहिरी आकाशमा सम्प्रेषण हुन्छ भने अन्य व्यक्तिहरूको त्यस्तै तरंगसँग आकाशमा घटन भई जोडिएर संमिश्रण भई नयाँ तरंगको सृजना पनि हुनसक्दछ । आजसम्ममा युरोप र अमेरिकामा E.S.P (Extra Sensory Perception) नामले चिनाउने परीक्षणहरूबाट सहमतिमा आएको एक तथ्य भने कुनै एक स्थानमा घटिने कुनै एक घटना उक्त स्थानभन्दा हजारौं माइलपर (टाढा) को अन्य स्थानमा त्यत्तिकै बेला नै अर्को व्यक्तिलाई अनुभूत (महशुस) हुने हो भन्ने हो । आज सम्ममा पत्ता लगाइएका इतिहास भरिका विश्वका विभिन्न देशहरूमा भेटाइएका ऋषिहरू समान्हरू, भविष्यवक्ताहरू, ज्योतिषीशास्त्रीहरू, निमित्त पाठकहरू आदि नामले चिनिने व्यक्तिहरू नजिक हुन प्रयत्नरत भएको यही विश्व संचारसंग नै हो । सार्थक तवरले नजिक पुग्न सकेकाहरूले सत्य तथ्य प्रकट गरेका छन् ।

क्रमश.....

ज्ञानमाला भजन

त्वमिः भिमबहादुर जकर्जी

विश्वशान्ति बुद्धया भण्डा न्ह्याबलें फरफर् ब्वैच्वनेमा ॥
बुद्धया उपदेश पालन याना बौद्ध जुयाच्वनेदेमा ॥
पुण्यभूमि नेपाः ध्व भीगु बुद्धजन्म जूगु दे ॥
महान पवित्र नेपाःमि जुया धर्म त्याग भीगु दे ॥
बुद्धया धर्मय् शुद्धचित्तजु नेपामी धाय्का म्वाय् देमा ॥
विश्वे बुद्ध कना बिज्यागु धर्म सदान् म्वाना च्वनेमा ॥
हान जन्म ज्वीपिं तकन बुद्धया धर्मे च्वनेफय्मा ॥
सत्यया मार्गय् दृढ चित्तजुया अष्टाङ्गिक मार्गफल लाय्देमा ॥
शील समाधि प्रज्ञाया ज्योति च्याका शान्ति जीवन हनेदेमा ॥
सर्वज्ञ बुद्धया धर्मय् च्वना भी निर्वाणपदफललाय् फय्मा ॥

बौद्ध ऋषि महाप्रज्ञा
षड्गति

देव वहे खः परोपकारी
दया व करुणाधारी ॥
दैत्य वहे खः अपकारीम्ह
द्वेष व क्रोध पूर्ण ॥
नर या जाती विचार कारी
विवेक नुगले दैम्ह ॥
विचार रहितं तृयक धाई
जूसां नर या रूप ॥
सन्तोष मजुया दुःखी जूम्ह
प्रेत धया तल ज्ञानं ॥
घाःकै कष्ट नया व प्राणी
नर्क भोग जुल दुःखी ॥

बौद्ध संघ संस्थाहरूको भूमिका

● डा. केशव ठाकुर शाक्य

भूमिका:

वर्तमान नेपाल राजनैतिक परिवर्तनको महत्वपूर्ण ऐतिहासिक संघारबाट गुज्रिरहेको छ । नेकपा माओवादीका दशवर्षे सशस्त्र जनयुद्ध र नेपाली काँग्रेस, नेकपा एमाले जस्ता अन्य दलहरूसँगको संयुक्त जनआन्दोलनबाट २४० वर्ष पुरानो शाहवंशीय राजतन्त्र समाप्त भएको छ । हाल नेपाल संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको राज्य व्यवस्था स्थापना गर्न नयाँ संविधान लेख्ने तरखरमा छ । दशवर्षे जनयुद्ध हिंसात्मक रह्यो जस्मा १५००० नेपालीहरूले ज्यान गुमाए । नेपालमा राजनैतिक परिवर्तन आइसकेर पनि हिंसा घटेको छैन । कहिले मधेशको नाउँमा, कहिले राजनैतिक पार्टीका युवा संगठनहरूको नाउँमा हिंसात्मक घटना घटिरहेका छन् । देशमा अपराधका घटनाहरू पनि बढेका छन् । आज देशमा शान्तिको लागि जनताले आवाज उठाइरहेका छन् । माओवादी जनसेनाको व्यवस्थापन, स्वायत्त मधेश प्रदेशको माग, जनजातिहरूको संघीय राज्य, हिन्दू अतिवादीको असन्तोष आदि विद्यमान समस्याहरूले अझै हिंसा बढ्नसक्ने र शान्तिमा अवरोधआउन सक्ने संभावनाहरू विद्यमान छन् ।

हामी सबै नेपालीको नयाँ नेपाल शान्त, समृद्ध र सुसम्पन्न होस् भन्ने कामना छ । नेपालमा दिगो शान्ति स्थापना भएमा नेपाल र नेपालीले धेरै प्रगति गर्न सक्दछ । एउटा राम्रो संविधान निर्माण गरेर राजनैतिक स्थायित्व कायम गर्नु प्रथम प्राथमिकता हो भने आर्थिक विकास गर्नु अर्को प्राथमिकता हो । यी दुबै प्राप्त गर्न शान्तिको प्रत्याभूति अति आवश्यक छ । दिगो शान्तिको आधार भनेको स्वस्थ समाजको निर्माण हो । सामाजिक विकासमा धर्म र संस्कृतिको ठूलो भूमिका हुन्छ । अझ भनौं भने संस्कृतिको आधार पनि धर्म हो । धर्म विभिन्न सम्प्रदायमा विकास भएकोले ती प्रत्येक धर्म सम्प्रदायले शान्तिपूर्ण समाज र संस्कृति निर्माण गर्न भूमिका खेल्नुपर्दछ । शान्तिको लागि धार्मिक सहिष्णुता पनि अति आवश्यक छ । नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गर्नु पर्नाको मूल कारण नै देशमा

धर्मको आधारमा शोषण, बहिस्करण, द्वन्द्व र हिंसा रोक्न हो । धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रमा बुद्धधर्मले कस्तो भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ भन्ने कुरा आज समस्त बौद्धसंघ संस्थाहरूको चासोको विषय बन्नगएको छ । यस कार्यपत्रमा नेपालमा दिगो शान्ति स्थापना गर्न बौद्धसंघ संस्थाहरूको भूमिकाको बारे विचार विमर्श प्रस्तुत गर्ने प्रयास भएको छ ।

परम्परागत बौद्ध संघ/संस्थाहरू

परम्परागत बौद्ध संघ/संस्थाहरू भन्नाले वज्रयान, महायान र थेरवाद अनुस्थानहरू हुन् । वज्रयान र महायान भ्रण्डै एउटै देखिन्छ, त्यसकारण नेपालको सन्दर्भमा यसलाई संयुक्त रूपमा वज्रयान/महायान भन्नुपर्ने हुन्छ । वज्रयान/महायान दुईवटा सामाजिक रूपमा विद्यमान छ - उत्तरी पहाडी/हिमाली भेकका लामा सम्प्रदाय र काठमाडौं उपत्यकाका शाक्य/वज्राचार्यहरू, लामा सम्प्रदायका अनुस्थानलाई चलन चल्तीको भाषामा गुम्बा भनिन्छ भने शाक्य/वज्राचार्यका अनुस्थानलाई बहाल/बहील भनिन्छ । करिब ८० वर्षअगाडि पुनर्स्थापित भएको श्रीलंका, बर्मा र थाईलैण्डबाट प्रशिक्षण प्राप्त भिक्षु/भिक्षुणीहरूको थेरवादी अनुस्थानलाई विहार भनिन्छ । बहाल, गुम्बा र विहारहरू नै संक्षिप्त रूपमा परम्परागत बौद्ध संघ/संस्थाहरू भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

यी अनुस्थानहरूको भूमिका परम्परागत रूपमा कार्यविधिअगाडि बढाउनु नै हुनेछ । गुम्बाहरूमा लामाहरूको उत्पादन, ग्रन्थहरूको अध्ययनअध्यापन नै प्रमुख गतिविधिहरू हुन् । हिमाल/पहाडका गुम्बाहरू त्यहिंका समुदायले संचालन गरेका हुन्छन् । ती गुम्बाहरूमा ती स्थानीय समुदायहरूले सदस्यता प्राप्त गर्छन् र धार्मिक, सांस्कृतिक र सामाजिक आवश्यकताहरू पूरा गर्नुको साथै केही हदसम्म स्थानीय स्वशासनको अभ्यास पनि गर्दछन् । पञ्चायत व्यवस्था पूर्व यी गुम्बाहरूले नै स्वशासन संचालन गर्दथे - जन्म, विवाह, मृत्यु कर्मको साथै भगडा मिलाउने, श्रोतसाधनको व्यवस्थापन समेतमा गुम्बाको भूमिका अहं हुन्थे । पछि पञ्चायत व्यवस्थाले गाउँ पञ्चायत ल्याए

पनि पदाधिकारी र सचिवहरूले केन्द्रिय शासनको नियन्त्रण कायम हुनगयो । हालसम्म पनि गाउँ विकास समितिको नाउँमा शासन गरिरहेकै छन् । यस्मा पनि हिन्दू राज्य र बाहुन प्रशासकहरूको हस्तक्षेपले गर्दा गुम्बाहरूले खेलिआएको भूमिकामा कटौति हुनगयो । भविष्यमा दिगो शान्तिको लागि गुम्बाहरूले कस्तो भूमिका खेल्नुपर्ला भन्ने बारे विचार विमर्श गर्नु आवश्यक छ । साथै लामाहरूले कस्तो जिम्मेवारी निर्वाह गर्नुपर्ला भन्ने कुरामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्नेछ । हाल आएर गाउँ घरमा पनि बाहिरबाट बस्न आएका गैर बौद्धहरूको समुदायसँग पनि मिलेर बस्नु पर्ने हुँदा गुम्बा र लामाहरूको लागि ठूलो चुनौति पनि छ ।

काठमाडौँ उपत्यकाका बहालहरूको अस्तित्व सबै भन्दा बढी खतरामा छ । यी अनुस्थानहरूलाई कसरी बचाउने र बदलिंदो परिस्थितिमा कस्तो भूमिका खेल्नु पर्छ भन्ने कुरामा अति गम्भीर तरिकाले सोच्नुपर्ने छ । यस्मा मुख्य जिम्मेवारी शाक्य र वज्राचार्यहरूको हुनआउँछ । बहालहरू सबै शाक्य र वज्राचार्यहरूको स्वामित्वमा छ । हालको स्थिति आंकलन गर्नु भने धेरै चिन्ताजनक दृष्य अगाडि आउँछ । ती बहालहरूका जग्गा जमीन आयस्ताहरू प्रायः सकिसकेको छ । ती आयस्थाहरू सकिनुमा राणा शासकहरूले आफ्नो दरबारहरू बनाउनु, प्रजातन्त्र आए पछिका सरकारले अनेक विकास निर्माणको लागि अधिग्रहण गर्नु र गुठियारहरूले बेचेर खानु मूल कारणहरू हुन, जुन कुरा फर्काउन सकिदैन । बाँकिरहेका बहालका घरहरू पनि बेचेर र निजिकरण भएर सकिसकेका छन् । मूर्ति, गहनाहरू पनि चोरिभएर र बेचेर सकिसकेका छन् । ग्रन्थहरू प्रायः हराइसकेका छन् । यी सबै कारणहरूले गर्दा ती बहालहरूमा बुद्धधर्म र शास्त्रको अध्ययनअध्यापन प्रायः बन्द भैसकेका छन् । जागिर र व्यापारको कारणले ती बहालका गुठियारहरू पनि कता कता बसाई सरिसकेका छन् - सामुदायिक वातावरण हराइसकेका छन् । ती बहालका घरहरू गैर बौद्धहरूलाई बेचिखन गर्दा बहालको वातावरण र चरित्र नै नष्ट भैसकेका छन् । वज्राचार्यहरू पनि जजमानहरूका विवाह, वर्तमान र मृत्यु कार्यमा पुरोहित कार्यमा सीमित भैसकेका छन् । शाक्य र वज्राचार्यहरूमा चूडाकर्म एउटा ज्यूं त्यू संचालन भैरहेको पाइन्छ । त्यसमा

पनि अन्तरजातीय विवाहबाट जन्मेका कुलपुत्रहरूलाई प्रवज्या निषेध गर्दा ती परिवारहरू समाजबाट बाहिर पर्न गएका छन् । यी अनेक कारणहरूले गर्दा शाक्य वज्राचार्यहरूको अनुस्थान बहालहरूको अस्तित्व खतरामा पर्न गएको छ । नेपालको दिगो शान्तिको लागि ती बहालहरूले के भूमिका खेल्न सक्ला र ?

थेरवादी विहारहरूले भने केही आशा जगाएको छ । नेपालमा थेरवाद बुद्धधर्मको पुनर्स्थापनाको इतिहास सन् १९२८ मा काठमाडौँ जैशी देवलटोलका नानीकाजि श्रेष्ठ भिक्षु महाप्रज्ञाको नाउँमा पहिलो थेरवादी भिक्षुको रूपमा प्रव्रजित भएपछि शुरु भएको हो । सन् १९४३ मा भिक्षु धम्मालोकले स्वयम्भू डाँडामा आनन्दकुटी विहार स्थापना भएपछि थेरवादी विहारहरूको स्थापनाको श्रृंखला शुरु भएको हो । सन् १९५१ मा भिक्षु अमृतानन्दले अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ स्थापना गर्नुभयो । त्यबेला २५ जना भिक्षु र श्रामणेरहरू र ३० जना अनगारिकाहरू थिए । भिक्षु कोडन्यको सन् २००८ को तथ्यांकअनुसार नेपालभर १०२ वटा विहारहरू, ४२९ जना भिक्षु र श्रामणेरहरू र १७४ जना भिक्षुणी र अनागारिकाहरू विद्यमान देखिन्छ । यसरी केही दशकहरू भित्रै यतिको ठूलो संख्यामा विहारहरू स्थापना हुनु, भिक्षु, भिक्षुणी, श्रामणेर र अनगारिकाहरू प्रव्रजित हुनुले थेरवाद बुद्धधर्म लोकप्रिय र प्रभावकारी भएको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यसको एउटा सबल पक्ष भनेको यसमा प्रव्रजित हुन कुनै जात, जाति, भाषा, भाषीको बन्देज नहुनु हो भने यो सरल र प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने खालको हुनु हो । यो अनुस्थानको जोड अध्ययनअध्यापनमा रहेको हुनाले छोटो समयमा पनि विभिन्न भाषामा हजारौं पुस्तक, पत्र, पत्रिकाहरू प्रकाशन र वितरण भैसकेका छन् । ती विहारहरूमा हजारौं उपासक उपासिकाहरू धर्म लाभ गर्न आउँछन् र सजिलै आफ्ना जिज्ञासा र आवश्यकताहरू पुरा गर्न सक्दछन् । ती विहारहरूमा बुद्धधर्मको साथै समसामयिक विषय वस्तुमा बुद्धिजीविहरू पनि अन्तरकृत्यामा समावेश हुनसक्ने हुँदा अन्य धर्मावलम्बीहरू पनि विहारहरूमा सहजतापूर्वक सहभागी हुन सक्दछन् । नेपालमा दिगो शान्ति विकास गर्न थेरवादी विहारहरूले ठूलो भूमिका खेल्न सक्दछ । क्रमश.....

संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्तावना

कोण्डन्य, बुद्ध विहार मृच्छुटीमण्डप

१. प्रस्तावना

“संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव” शीर्षकीय विषय स्वयंमा अत्यन्त व्यापक र गहन विषय हो। बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपालको वर्तमान परिवेश संक्रमणकालीन अवस्थामा गुञ्जिरहेको भान हुन्छ। नेपाली राजनीतिमा विभिन्न समयमा भएरकेका परिवर्तनसँगै जनआन्दोलन २०६२/०६३ तथा दशवर्षीय माओवादी शसस्त्र जनयुद्धपश्चात् शान्ति प्रकृत्यामा अवतरित परिवेशसँगै नेपाली संवैधानिक इतिहासमै नागरिकले कहिल्यै प्राप्त गर्न नसकेको राज्यशक्तिको श्रोत र राजकीय सत्ता नेपाली नागरिकमा हस्तान्तरण हुनु हो। सिद्धान्ततः राज्यशक्तिको श्रोत, राजकीय सत्ता र सार्वभौमसत्ता नागरिकमै निहित रहने भएपनि तीनै शक्ति नेपाली जनताले पहिलोपटक स्पष्टरूपमा प्राप्त गरेलगत्तै समग्र राज्य व्यवस्थालाई नयाँ गति दिने लाक्षणिक वातावरण तय भएको छ। परिणामतः अन्तरिम संसद, अन्तरिम संविधान २०६३ हुँदै संविधानसभासम्मको मार्ग तय भएको देखिन्छ। हाल दुई वर्षभित्रमा संविधान निर्माण गर्ने कार्य राष्ट्र निर्माण प्रकृत्याको एक महत्वपूर्ण अवसर हो। त्यसो त विद्यमान समाज र राष्ट्रको खाललाई समयसापेक्षित रूपमा व्यवस्थित गर्न वा राज्य र सरकारका आधारभूत सिद्धान्तहरूलाई पुनः परिभाषित गर्न संविधान निर्माणको आवश्यकता पर्दछ। राज्यभित्रको द्वन्द्व समाधान गरी शान्ति स्थापना गर्ने उद्देश्यलाई सहयोग पुऱ्याउन पनि नयाँ संविधान निर्माण गरिएका थुप्रै दृष्टान्तहरू नभएका होइनन्। संविधान निर्माण कार्यभित्र अन्तर्निहित धेरै उद्देश्यहरूमध्ये सबै अवस्थाको साझा उद्देश्य भनेको राज्यमा नयाँ थालनी (Fresh Start) गर्नु हो। त्यसैले संविधान निर्माण गर्दा अवलम्बन गरिने प्रकृत्या, जनताको सहभागिता, संविधानमा व्यक्त हुने जनताको इच्छा र आकांक्षा, उनीहरूको स्वामित्व र सर्वोच्चता आदिलाई समेट्ने उदात्त भावना हुनुपर्छ।

समाजका सबै तह र तप्काका नागरिकको सहभागिता संविधान निर्माण प्रकृत्यामा गराउन सकेमा बल्ल “संविधानसभाद्वारा राष्ट्र निर्माण” भनाईको सार्थकता भेटिने हुन्छ।

राष्ट्र र जनताको मुहार फेर्न जनताकै हातबाट कोरिने संविधानमा सबैको प्रतिनिधित्व हुनैपर्छ, जसअन्तर्गत बौद्धहरूको हकहित र अधिकार पनि सुनिश्चित हुनैपर्छ। नयाँ बन्ने संविधानको प्रस्तावनामै बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपाल भनी उल्लेख गरी शान्तिपूर्ण एवं जीवनोपयागी बुद्धशिक्षालाई आङ्गिकार गरिनु पर्दछ। विषयगत रूपमा भन्नुपर्दा संविधानसभामा बौद्धहरूबाट उठाउनुपर्ने प्रस्तावविषयक यस कार्यपत्रभित्र समग्र धार्मिक एवं बुद्धधर्मसम्बन्धित भएर आवश्यक प्रस्तावका बारे चर्चा गरिने छ। त्यसो त म कानुनको विद्यार्थी होइन, राजनीतिज्ञ एवं प्रशासक पनि होइन, त्यसैले यस विषयमा कलम चलाउनु मेरो क्षमता र दक्षताका लागि दुष्करप्रायः छ। तर पनि यस महत्वपूर्ण कार्यपत्रलाई हामीबीच छलफल एवं बहसको विषय बनाउँदै आसन्न संविधानसभामा बौद्धहरूको आवाज बुलन्द गर्न, मौलिक हकहित र अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न अन्तर्क्रियात्मक मार्ग निर्देशन हुने छ भन्ने आसय लिएको छु।

२. विषय प्रवेश

कार्यपत्रको विषयवस्तु व्यापक एवं गहन पक्ष मान्न सकिन्छ। नेपाल एक बहुजातीय, बहुधार्मिक, बहुभाषिक, बहुसाँस्कृतिक मुलुक हो। यहाँ सदियौंदेखि राज्यव्यवस्थाले एकपक्षीय नीति अवलम्बन गर्ने, कसैलाई काखा त कसैलाई पाखा लगाउने कानुनी, प्रशासनिक एवं व्यवहारतः

१ युवा बौद्ध संघ, बौद्ध अघौँ सदन र धर्मोदय सभा, कास्की शाखाको संयुक्त आयोजनामा “नेपालमा दिगो शान्तिका लागि बौद्ध प्रयास” विषयक पश्चिमाञ्चल क्षेत्रस्तरीय गोष्ठीका लागि तयार पारिएको, २०६५-९-११/१२।

२ श्रीमार्जुन आचार्य, संविधानसभा प्रक्रिया र अनुभवहरू, (काठमाडौँ : राष्ट्रिय शान्ति अभियान, वि.सं. २०६३), पृ.१-११।

आचारव्यवहार गरिदै आएको थियो । तर अहिले बदलिंदो राजनीतिक परिवेशसँगै संविधानको खाका तय गर्ने सुअवसर प्राप्तिसँगै जनमुखी/जनपक्षीय संविधान कोरिने छु भन्ने जनविश्वास छाएको देखिन्छ । यसैअन्तर्गत बौद्धहरूले बुद्ध, बुद्धधर्म, इतिहास, संस्कृति, दर्शन, विहार, गुम्बा, बहा:बही आदिको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र विकासका लागि संवैधानिक प्रावधान हुनेछ भन्ने उत्कटचाहना बोक्नु अस्वाभाविक होइन । विगतमा बौद्धहरूले राज्यले एउटै धर्मलाई काखी च्याप्नु हुँदैन, धार्मिक समानता हुनुपर्छ भनी धर्मनिरपेक्षताको लागि दीर्घकालीन संघर्षमा उत्रिएका थिए । आज राष्ट्रमा धर्मनिरपेक्ष घोषणा भैसकेको छ । तर धर्म, संस्कृति, भाषा, जाति आदि सम्बद्ध क्षेत्रमा धर्मनिरपेक्षताको जुन रचनात्मक एवं सकारात्मक प्रभावकारी असर पर्नुपर्ने हो त्यसको अनुभूति अझै पाउन सकिएको छैन । त्यसका लागि धर्मसम्बद्ध हरक्षेत्रमा हकहित अधिकार सुरक्षित हुनेगरी समावेशीय, समानता एवं प्रतिनिधित्वमूलक सहभागिताको उचित व्यवस्था गर्नुपर्छ । परिवर्तित राजनीतिक परिवेशसँगै घोषित धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव बारे अगाडि बढ्न यस कार्यपत्रभित्र नेपालमा संविधान सभा बारे संक्षिप्त चिनारी, धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन, जनगणनामा बौद्धहरू, संविधानसभामा धार्मिक, जातीय एवं संस्कृति बारे बौद्धहरूको प्रस्ताव-१, संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव-२ लगायत निष्कर्ष बारे चर्चा गरिने छ ।

३. नेपालमा संविधानसभा : एक चिनारी

वर्तमान युगमा संविधानलाई यौटा जीवन्त र गतिशील संस्थाका रूपमा लिइन्छ । यो राज्य संचालनको निर्देशिका मात्र नभएर नागरिक जीवन र राजनीतिक प्रणालीलाई दिशानिर्देश गर्ने यौटा राजनीतिक र कानुनी प्रकृतिको महत्वपूर्ण दस्तावेज पनि हो । संविधानले जनताको अधिकार र सरकारको शक्ति किटान गर्नुका साथै सरकारको अधिकारमा सीमा पनि लगाउने उद्देश्य राखेको हुन्छ । राज्य संचालनका लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न निकायहरूको गठन तथा तिनको कार्यक्षेत्र किटान गर्ने र त्यस्ता निकायमा काम गर्ने सार्वजनिक अधिकारीको अधिकार

तथा कर्तव्य तोक्ने काम पनि संविधानले नै गर्दछ । संविधानकै आधारमा सबै ऐन नियमको निर्माण भइरहेको हुन्छ भने कानून, सरकार र यसका अङ्गले वैधानिकता पनि संविधानबाटै पाएका हुन्छन् । संविधानले राजनीतिक प्रणालीको आधारभूत संरचनाको खाका कोर्नुका साथै कार्यपालिका, व्यवस्थापिका, न्यायपालिकालगायतका प्रमुख अङ्गको स्थापना गर्दछ । ती अङ्गको शक्तिको व्याख्या र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने एकअर्का अङ्गबीचको सम्बन्ध र ती अङ्गको जनतासँगको सम्बन्ध नियमित गर्ने र द्वन्द्व समाधानका लागि संयन्त्र उपलब्ध गराउने काम समेत संविधानले गर्दछ । सरकारउपर शासन गर्न कानुनी सर्वोच्चता, कानूनको शासन र संविधानवादको मान्यता स्थापित गर्न सीमित सरकार पूर्वानुमानियता, जवाफदेहिता र पारदर्शीता अभिवृद्धि गर्न शासन प्रणालीलाई वैधता र वैधानिकता प्रदान गर्न विगत संघको सम्बन्ध विच्छेद गरेर नयाँ राजनीतिक पद्धतिको सुरुवात गर्नसमेत संविधानको जरूरत पर्ने देखिएको सन्दर्भमा अहिले संविधानलाई आधुनिक सभ्य राष्ट्रको अनिवार्य शर्त नै मानिन्छ ।^१

संविधानसभाको प्रसङ्ग नेपालका लागि नौलौं भन्न मिल्दैन । श्री ३ पद्म शमशेरले २००३ सालमा वैधानिक सुधारका लागि प्रस्ताव गरेबमोजिम २००४ साल जेठ ३ गते वैधानिक सुधार समितिको घोषणा गरिएभै २००४ साल माघ १३ गते जारी गरिएको वैधानिक कानून राणाहरूकै आन्तरिक कलह र बाह्य परिस्थितिका कारण सम्पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेन । यसरी नै संविधानसभाको प्रसङ्ग राजा त्रिभुवनसँग पनि जोडिएको छ । दिल्ली सम्झौतापछि २००७ फागुण ७ गते जनताद्वारा निर्वाचित वैधानिक सभाले तर्जुमा गरेको गणतान्त्रिक संविधानअनुसार शासन संचालन हुने घोषणा गरियो र नयाँ मन्त्रीमण्डलको गठनसँगै २००७ चैत्र २९ गतेदेखि लागू हुने गरी जनताले रोजेको वैधानिकसभाले तर्जुमा गर्ने संविधान नबनेसम्मको अन्तरिमकालीन समयका लागि अन्तरिम विधानको घोषणा पनि गरियो । अन्तरिमविधानसँगसँगै संविधानसभाको निर्वाचन गराउन प्रतिनिधित्व ऐन, २००८ को निर्माण गरियो । नेपाल सरकार निर्वाचन कमिसनको गठन गरियो ।

३ टेक प्रसाद ढुंगाना, संविधान सभाको जिम्मेवारी, कार्यविधि र तालिका, (अन्नपूर्ण पोष्ट, २०६५ पुष ४)

यसैबीच २०१४ माघ १९ मा राजा महेन्द्रबाट निर्वाचित प्रतिनिधिको संविधानसभाको सट्टा संविधान मस्यौदा कमिसनद्वारा नयाँ संविधानको मस्यौदा हुने कुरा प्रकाशमा आएपछि संविधानसभाद्वारा जनताले आफ्नो संविधान बनाउने कुरा त्यहीँ समाप्त हुनपुग्यो।^४ यसरी २००४ साल र प्रमुख रूपमा २००७ सालदेखि उठ्दै आएको संविधानसभाको प्रसङ्ग आज फेरि सम्पूर्ण नेपालीहरूका लागि प्रमुख मुद्दा बनेको छ। यो मुद्दा ने.क.पा. (माओवादी), नेपाली काँग्रेस, ने.क.पा. (एमाले) लगायत सम्पूर्ण राजनीतिक दलहरूको आमसहमतिको विषय भएको छ। यसपाली त पक्कै पनि नेपाली जनताको धोको पूरा नै हुन्छजस्तो लाग्छ तर पनि राजनीतिक अस्वस्थ प्रतिस्पर्धीय एवं अराजकीय माहौल हावी हुँदैजाँदा भने युगान्तकारी ऐतिहासिक कार्य होला कि नहोला वा कसरी पुरा होला भन्ने सबैलाई महशुस भएकै हो। नेपालमा सशस्त्र विद्रोहपश्चात् शान्ति प्रकृयाको कोशेढुंगाको रूपमा स्थापित “विस्तृत शान्ति सम्झौता” ले अङ्किकार गरेका मानवअधिकार र शान्तिका प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नसके मात्र राजनीतिकलगायतका संक्रमण सहज बन्न सक्छ। द्वन्द्वबाट शान्तिमा अवतरितसँगै द्वन्द्वको समाधान एवं राज्यको पुनर्संरचनाको अर्को कुनै विकल्प नभएकाले संविधानसभाको सफलताका लागि जोकोही सबै पक्ष गम्भीरतापूर्वक जिम्मेवार हुनु आजको परमआवश्यक विषयवस्तु भएको छ।

जे होस् राष्ट्रको सर्वाङ्गन विकासका लागि सर्वथा नयाँ द्वाररूपि आसन्न संविधान सभाबाट दूरगामी विकास दिनेतर्फ सम्पूर्ण राष्ट्रप्रेमी जनताको जनादेशलाई कदर गर्न संविधान सभासद्विधायकबाट रचनात्मक योगदान दिनु आजको सबैभन्दा महत्वपूर्ण मुद्दा भएको छ। विग्रह र विवाद, विखण्डन र विभेदिकरण होइन सहमति र समीकरणीय ढंगबाट जीत र हारलाई गौण मानी दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी राष्ट्र र नेपाली जनताको हित, सुख र शान्ति तथा राजनीतिक स्थिरताका लागि सम्बद्धपक्ष हामी सबै सबै जुटौं अनि स्थायी शान्तिको सुनिश्चितता छाउँदै जानेहुन्छ, नेपालको मुहार नै फेरिने हुन्छ, विकास र दिगो शान्ति

प्राप्तिसँगै विकासोन्मुख नेपाल विकसित राष्ट्रमा गनिन पुग्छ। नयाँ नेपालको सपना सबैले बुनेका छन् तर ती सपना विपनामा देख्न प्रतिकषा गर्ने पर्ने हुन्छ र त्यसका लागि सम्बद्ध सबै सबै रचनात्मक रूपमा जिम्मेवार हुनसक्नु पर्छ। जादुगरीको जादू र चाटकीको चटकभैँ अब नयाँ नेपाल भुल्किने छ भनी सोच्नु बुद्धिमत्ताको विषय हुने छैन। यसको पूर्णताका लागि त हामी सबैले हृदय परिवर्तन गर्दै हामी आफैँ सच्चिएर सुधारिएर अगाडि बढ्ने पर्छ। परिणामतः गन्तव्यमा पुग्न सकिने हुन्छ। संविधान सभा भन्नु नै सबै नेपालीको महान जीत हो भन्ने समष्टिगत भावनाको विकास गरी आत्मसात गरिनु पर्छ।

४. धर्मनिरपेक्षताका लागि आन्दोलन

राज्यको पुनर्संरचना एवं नयाँ संविधान निर्माणको अर्को आधार बनेको बहुलसंस्कृति र धर्मनिरपेक्षता पनि एक हो। राज्यमा बोलिने, मानिने प्रचलनमा रहेका सबै जातजाति, भाषाभाषी एवं सम्प्रदायहरूका सांस्कृतिक मान्यताहरूलाई आदर सम्मान गर्दै सबै धर्मप्रति समानताको नीति अपनाउनु पर्दछ। कुनैपनि बाहानामा कुनै एक धर्म, भाषा वा संस्कृतिलाई बोक्ने वा काखीच्याप्ने कुरा अब राज्यले गर्नुहुँदैन। नेपालको सन्दर्भमा धर्मनिरपेक्षता आदिवासी जनजातिहरूले उठाउँदै आएको मूल मुद्दामध्ये एक हो भने यो अत्यन्त न्यायोचित विषय पनि हो, किनकी नेपाल हिन्दू धर्मावम्बीहरू मात्र रहेको देश होइन र राज्यको कुनै धर्म हुँदैन पनि बरु यो नागरिकको आ-आफ्नो वैयक्तिक आस्था र स्वतन्त्रताको कुरा हो। त्यस्तो कुरामा राज्यले कुनै एक धर्मलाई काखीच्याप्ने कुराले अन्य धर्म सम्प्रदायमाथि विभेद मात्र हुने होइन अन्याय पनि हुन्छ। त्यसैले नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिनुपर्दछ र राज्यको राष्ट्रिय गान, राष्ट्रिय चिन्ह वा प्रतीकहरू बहुलसांस्कृतिक मान्यताका आधारमा बन्नुपर्दछ। मुलुकका सबै जातजाति, धर्म सम्प्रदाय एवं भाषाभाषीहरूका आस्था, आकांक्षा र भावनाले राज्यको हर क्षेत्रमा समान रूपमा ठाउँ पाउनुपर्दछ।^५

२०१७ सालमा पञ्चायती व्यवस्था लागू भएपछि

४ मुकुन्द रेग्मी, संवैधानिक विकास र नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ (२०६९), प्रकाशक : सीतादेवी रेग्मी।

५ राज्यको पुनर्संरचना र नयाँ संविधान निर्माणको प्रश्नःअवधारणा र प्रकृया, आदिवासी जनजाति समन्वय समिति, वि.सं.२०६२, पृ.१५।

जारी संविधानमा- “नेपाल एउटा स्वतन्त्र, अविभाज्य र सार्वभौम सम्पन्न राजतन्त्रात्मक हिन्दू अधिराज्य हो।”^६ भनी स्पष्टतः नेपाललाई हिन्दू राष्ट्रको दर्जामा पुऱ्याइयो। वैधानिक रूपले हिन्दूधर्मले बढावा पाएपछि अन्य धर्महरू पाखामा पर्नु स्वाभाविक नै हो। ०४६ सालको आन्दोलन सफलपश्चात् २०४७ सालको संविधान जारी हुनुअगाडि धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन नै भएको थियो। भिक्षु अमृतानन्दको नेतृत्वमा धर्मोदय सभाले अगुवाइ भूमिका निभाउँदा आदिवासी जनजाति महासंघको सशक्त भूमिका देखियो। ०४७ सालको संविधानमा हिन्दू राष्ट्रको एकाधिपत्य अन्त्य गरी धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको समूचित व्यवस्थाका लागि देशव्यापी रूपमा आन्दोलन मच्चियो, अनेकौं दबावमूलक कृत्याकलाप गरिए। वि.सं. २०४६ आषाढ १६ गते धर्मनिरपेक्षताको मागसहित लाखौं जनताको सहभागितामा विशाल शान्ति पदयात्रा निस्की संविधान सुझाव आयोगलाई सुझावयुक्त ज्ञापनपत्र बुझाइएको थियो। त्यतिबेला संविधान निर्माताहरूबाट हिन्दूराष्ट्र नबनाइने भावना व्यक्त भएपनि अन्ततः गत्वा २०४७ कार्तिक २३ गते नेपाल अधिराज्यको संविधान जारी हुँदा- “नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक, प्रजातान्त्रिक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौम सम्पन्न, हिन्दू, संवैधानिक राजतन्त्रात्मक अधिराज्य हो।”^७ भनी पुनः धर्मनिरपेक्षवादीहरूका लागि राज्यबाट न्यायिक व्यवहार गरिएन। भनिन्छ नेपाल राष्ट्रलाई हिन्दू धर्मसापेक्ष बनाउन दरवारले दिएको दबावको अगाडि संविधान निर्माताहरूको केही जोड चलेन फलस्वरूप नेपाल पुनः हिन्दू राज्यमै सीमित रहन पुग्यो।^८ नेपाल पुनः हिन्दू राज्यमै सीमित रहन पुगेको कुरा बारे यसरी जानकारी गराएको छ- “संविधान निर्माणको बखत नेपाल हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक हो या हिन्दू, संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक भन्ने सम्बन्धमा ...कमा’ को निकै विवाद चलेको थियो। यो विवाद चर्केर सर्वोच्च नेता गणेशमान सिंहको

तहमा समेत पुगेको बताइन्छ। र उहाँले हिन्दू र संवैधानिक राजतन्त्रात्मक शब्दको बीचमा ...कमा’ थप्ने पक्षमा जिद्दी गर्नुभएको कारण, मूलतः दरवारको रूचीमा नेपाल हिन्दू राष्ट्र हुन पुगेको हो। अन्यथा हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्र हुने तर मुलुक हिन्दू अधिराज्य नहुने कुरा मस्यौदामा स्पष्ट उल्लेख थियो।”^९ जे होस्, राज्यले सम्पूर्ण धर्मलाई समानुपातिक ढङ्गबाट कसैलाई काखा र कसैलाई पाखा पार्ने व्यवहारस्वरूप हिन्दूराष्ट्र घोषणा गरेपनि धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन जारी रह्यो। धेरवादी एवं अन्य बौद्धसंस्था तथा जनजाति महासंघको विरोध कार्यक्रमहरू विभिन्न स्वरूपमा निरन्तर जारी नै रह्यो। राज्यले सबै धर्मप्रति समभाव राखोस् भनी नेपाली धेरवादी प्रकाशन एवं सम्बद्ध पक्षले निरन्तर अभियान चलाइ नै रहे।

जनआन्दोलन ०६२/६३ को लगत्तै परिवर्तित नेपाली राजनीतिक वृत्तले हरक्षेत्रमा ठूलो परिवर्तनका लागि खाका कोरिदिएको छ। २०६३ जेष्ठ ४ गते प्रतिनिधि सभाको घोषणा लगत्तै प्रतिनिधि सभा सार्वभौम सम्पन्न भएको ठहर गर्दै “नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य हुनेछ” भनी ऐतिहासिक घोषणा गरियो। यसपछि धर्मनिरपेक्षवादीहरूलाई राहत मिल्यो। यसरी नै नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ लागू भएपछि स्पष्टतः “नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो।”^{१०} भनी घोषणा गरिसकेको छ। यसरी नै “राज्यले नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण र जात, जाति, लिङ्ग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन।”^{११} भनी अन्तरिम विधानमै स्पष्ट उल्लेख गरिसकेपछि वर्तमान संविधानसभाबाट सोहीबमोजिम पारित गरिसकेको छ।

अन्तरिम संसदबाट धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणाको लगत्तै धर्मनिरपेक्षताको विरोधमा पर्चावाजी, जुलुश, धर्ना, चक्काजामजस्ता विरोधजन्य गतिविधि पनि भए भने यसको

६ नेपालको संविधान २०१९, धारा ३ (१), श्रीष चन्द्र रेग्मी, नेपाल सरकार र राजनीति, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, वि.सं.

७ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७, धारा ४ (१), ऐजन्, पृ. ३५४।

८ डा.सानुभाई डंगोल, “धर्मनिरपेक्षता र यसको उपादेयता” कार्यपत्र, (काठमाडौं : ये.दा.के.प., वि.सं. २०६२), पृ. १८।

९ सूर्य थापा, विश्वमा राजतन्त्र: उत्थान, पतन र भविष्य, (काठमाडौं: नवयुग प्रकाशन प्रा.लि., वि.सं.२०६०), पृ. ८१।

१० नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग १, धारा ४ (१)।(काठमाडौं: न्यू प्रसिद्धि कानूनी परामर्श तथा प्रशिक्षण केन्द्र, वि.सं. २०६३), पृ. २७।

११ नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग ३, धारा १२ (३)।, ऐजन्, पृ. २९।

समर्थनमा खुशियाली गर्दै दिपावली पनि मनाइए । विश्व हिन्दू महासंघ, राष्ट्रिय समिति काठमाडौंले “हिन्दू राष्ट्र नै कायम गरिनुपर्ने” जिकिरसहित खुला-पत्र प्रकाशन गरे ।^{१२} यसरी अन्तरिम संविधानमा धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपाल भनी स्पष्ट उल्लेख भैसकेपछि हिन्दूवादीहरूले विरोध जनाएपनि बहुआयामिक क्षेत्रमा यसको रचनात्मक एवं सकारात्मक प्रभाव देखिएको छ । तर धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको स्वरूपमा भने विधानतः निरपेक्ष भनिएतापनि खासै राज्यस्तरबाट प्रत्यक्षरूपमा परिवर्तित व्यवहार देखाउन सकेका छैनन् भने घोषित : धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपालको व्यवस्था कसरी कुन हदसम्म कायम होला भनी ढुकक हुन नसकेका सशक्त हुनेहरू पनि छन् । त्यसैले यसका लागि धर्मनिरपेक्षवादीहरूले सजग र सतर्कताका साथ जनजागरणमूलक अभियानमा निरन्तरता कायम गर्दै जानेतर्फ लागि रहनु पर्छ, यो अपरिहार्यता एवं आजको आवश्यकता पनि हो । अफवाह फैलाउनेहरू संघीय गणातन्त्रात्मक राष्ट्र भएपनि नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाउनु हुँदैन भन्ने भ्रम फैलाइरहेका छन् । यसप्रति हामी सबै सजगतापूर्वक अगाडि बढ्नु छ । धर्मनिरपेक्षताको सुनिश्चिततासँगै ढुकक हामीले त्यसको प्राप्तिसँगै हामी बौद्धहरूको दायित्व र भूमिका बारे अहिले स्पष्ट खाका कोर्नु आवश्यक छ । रणनीतिक तवरबाट अगाडि बढ्दा धर्मनिरपेक्षता सवाललाई उचित संरक्षण, संवर्द्धन, सदुपयोगपूर्ण संचालन गर्ने द्वार खुल्दैजाने हुन्छ ।^{१३}

५. जनगणनामा बौद्धहरू

विभिन्न बौद्ध संघसंस्थाहरूको सकृयता एवं विभिन्न कारणले निश्चय पनि हामीबीच चेतनामूल जागरणमा अभिवृद्धि देखिएको मान्नै पर्छ । त्यसैले जनगणनामा जुन परिवर्तन देखिएको छ त्यसलाई अझ सतत् जागरुकतामा निरन्तरता दिदै जानुपर्छ । नेपालमा धर्मसम्बन्धी जनसंख्या तथ्याङ्क प्रथमपटक इ.सं १९५२/५४ मा उपलब्ध भयो, त्यसबेला नेपालको कूल ८२ लाख जनसंख्यामध्ये ७०७,१०४ अथवा ८.८ प्रतिशत बौद्ध थियो । १९५२/५४-१९६१ को दशकमा २३.२ प्रतिशत वृद्धि भयो (तालिका १) । त्यसपछि १९६१-८१ को दुई दशकमा

बौद्ध जनसंख्या ८.३ प्रतिशत घट्यो र नेपालको कूल जनसंख्याको ५.३ प्रतिशत मात्र बौद्ध रह्यो । यो प्रवृत्ति पञ्चायत शासनको एकाधिकारी धार्मिक नीतिको कारणले भएको थियो । प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापछिको १९९१ को जनगणनामा भने १९८१ को तुलनामा बौद्ध जनसंख्या ८६.१ प्रतिशत बढ्नगयो । त्यसपछिको दशकमा (१९८१-२००१) ६९.७ प्रतिशत बढ्यो । १९५२/५४ र १९९१ को चारदशकमा ७ लाखबाट १४ भई दोब्बर भयो । १९९१-२००१ को दशकमा बौद्ध जनसंख्या १० लाख बढ्यो । समग्रमा, १९५२/५४ देखि २००१ को पाँच दशकमा बौद्ध जनसंख्या ७ लाखबाट झण्डै २५ लाख भई ३.४ गुणाले बढ्यो । जनगणना तथ्याङ्कले केहि वास्तविकता प्रष्ट पार्दछ । १९५२/५४-१९९१ को झण्डै चार दशकमा नेपालको कूल जनसंख्या वृद्धि क्रमशः १२४ प्रतिशत वृद्धि भयो । सो अवधिमा हिन्दू तथा बौद्ध जनसंख्या वृद्धि क्रमशः ११८.६ प्रतिशत र १०३.५ प्रतिशत थियो । अथवा सो समयमा हिन्दूकरणको प्रवाह बलियो थियो । तर गत दशकमा यस प्रवृत्तिमा आमूल परिवर्तन देखा परेको छ । १९९१-२००१ को दशकमा नेपालको कूल जनसंख्या २३ प्रतिशतले बढ्यो भने हिन्दू जनसंख्या १४.६ प्रतिशत मात्र र बौद्ध जनसंख्या ६९.७ प्रतिशतले बढ्यो ।

बौद्धहरूको सबैभन्दा बढी जनसंख्या वृद्धि मगर तथा गुरुङ्गको थलो मध्यपहाडमा भयो र त्यसपछि काठमाडौं उपत्यकामा । १९९१-२००१ मा दशलाख बौद्ध जनसंख्या बढेकोमध्ये ९३.४ प्रतिशत मध्यपहाडमा भयो (तालिका २३) । प्रतिशतानुसार बौद्ध जनसंख्या वृद्धि हिमालमा २१.६, भित्रीमधेशमा ६३.४, पहाडमा ७४.० र तराईमा १०७.३ भयो । सरदर वृद्धि प्रतिशतभन्दा बढी हुने पश्चिम भित्रीमधेश, मध्यतराई, पश्चिमपहाड र मध्यपहाड प्रदेश थियो (तालिका २३) । भित्रीमधेश तथा तराईमा बौद्ध जनसंख्या बढ्नुको कारण मूलतः बुद्धधर्म मान्ने जातिहरूको पहाडबाट बसाई सराई हो । पहाड प्रदेशमा बौद्ध जनसंख्या वृद्धिको कारणचाहिं धेरै मतवालीहरूले जनगणनामा अघिजस्तो हिन्दूको सट्टा बुद्धधर्म जनाउनुले हो ।

क्रमशः.....

वाल संसार

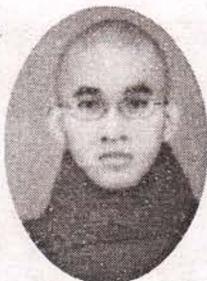
परोपकार

● चित्रांकन तथा प्रस्तुति: मिश्र उत्तम, वेलुवजाराम

एक बिहान एक वृद्ध किसान आफ्नो खेत खन्दै आँपको बिरुवा रोप्दै थिए। धेरै उमेर ढलिसकेका ती वृद्ध मानिस शारीरिक रूपमा दुर्बल बनिसकेको प्रतीत हुन्थ्यो तैपनि उ आफ्नो काममा यसरी लागि रहेका थिए, लाग्थ्यो उ अझै लक्का जवान हुन्।

त्यही बिहान त्यस देशका राजा शिकार खेलनका लागि बाटैबाटो घोडामा सवार हुँदै त्यहि वृद्ध भएको ठाउँमा आइपुगे। राजा अचम्भित हुँदै केहि समय रोकिए र घुरेर हेरेपश्चात् ती वृद्ध किसानसँग प्रश्न गरे। बाजे तपाई कति वर्षको हुनुभयो? वृद्ध किसानले उत्तरमा हजुर सरकार! म अहिले अस्सी वर्षको भएँ भनि फर्काए। अनि बाजे तपाई कति वर्षसम्म बाँच्नु हुन्छ भन्ने लाग्छ त? राजाले पुनः प्रश्न गरे। हाँस्रै ती वृद्धले भने ईश्वरको हातमा छ। ठीकै

छ तर मेरो भन्नु, यो आँपको रुखमा आँप फलन अब कति वर्ष लाग्छ होला? राजाका सोधार्इको उत्तरमा करिब बीसवर्ष जति लाग्छ होला। वृद्ध किसानले भने अहो! बीस वर्ष। राजा बोले र हाँस्रै भने तपाई

साँच्चै मूर्ख हुनुहुँदोरहेछ। वृद्धले सोधे किन सरकार? किनकी तपाईले जुन बोलिरहनुभएकोछ, त्यो रुखको आँप तपाईले कदापी खान पाउनुहुन्न। वृद्धले भने। वास्तवमा त्यस्तो होईन महाराज मैले मेरा बुबाले रोप्नुभएको आँपको फल खाएको छु र मेरो बुबाले उहाँको बुबाले रोप्नुभएको आँप रुखको फल। त्यसैले मैले पनि अब मेरो पालोमा आफ्ना छोरा र नाती पनातिहरूका लागि रोपिछोड्नु पर्छ, होईन र सरकार?

धेरै असल विचार। असल उत्तर। तपाईले मलाई एउटा असल पाठ पढाउनु भयो, किसान बाजे। राजाले यति भनेर चाँदीका दस

रुपैयाँको सिक्का दिए।

वृद्ध किसान धेरै प्रशन्न भए र उसले आफू स्वयंलाई भने अन्तिम समयमाभए पनि मैले आज उहिले रोपेका आँपका बोटबाट चाँदीका फल पाएँ।

World Heritage Lumbini - 4

● Bhikkhu Vivekananda, Lumbini

9. Capacity building

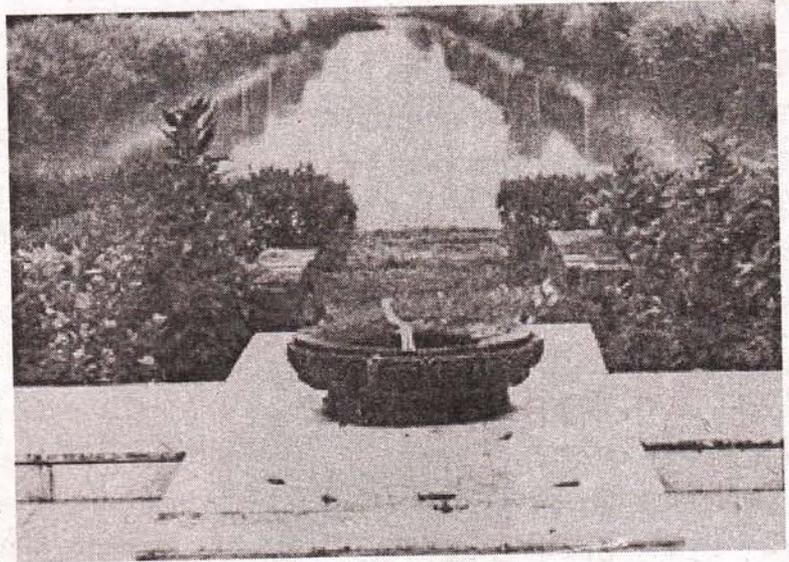
Issues: LDT management and staff has little experience with WHC mandated process-oriented IMP, information management, and environment management system; A. Atzori recommends training courses in restoration for local bodies in order to improve future conservation provisions and activities at the site¹.

Objective: Train Site Manager in management, protection, restoration, and conservation of WH archaeological sites, development and implementation of IMP, setting up and handling an information management system, activities related to environment management.

Activities: Develop a strategy for training and capacity building of LDT management, staff, qualified local craftsmen, and university students; attend training courses outside of LDA or invite specialists in respective fields to teach within LDA²; organize courses in restoration and conservation of archaeological sites for university students by doing field work at a secondary archaeological site within LDA³; send talented students to well known universities abroad for further education;

10. Research

Issues: A. Atzori gives a summary of the

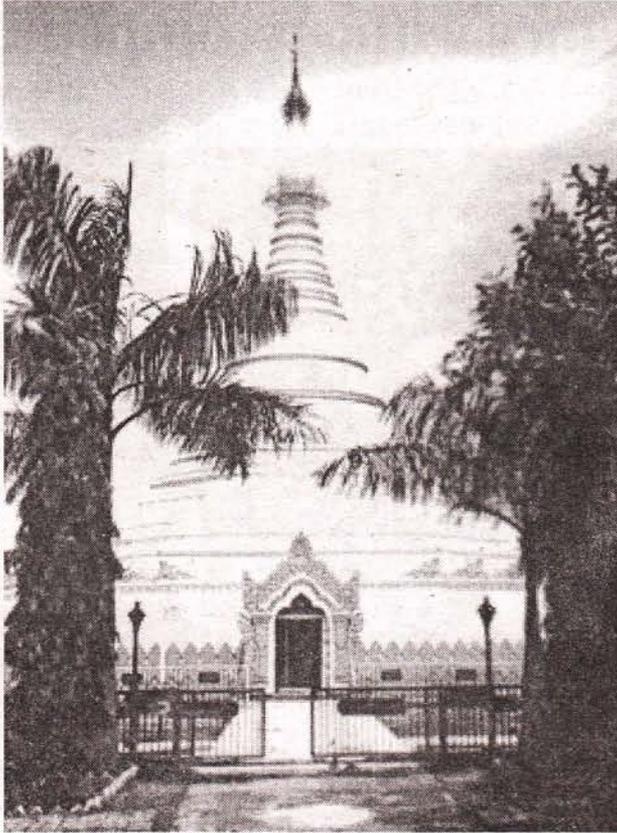

history of archaeological research carried out in the region up to date¹. A number of research projects related to the Lumbini Development Area have been sponsored by Lumbini International Research Institute, Lumbini. Most notable among them is G. Verardi and M. Jacoli's terrestrial survey of archaeological sites in Kapilavastu District (cited above); no documentation center exists for WHS Lumbini and other sites related to the life and work of the Buddha; research work is patchy; no excavation report was provided by Rissho University for partial excavations at Tilaurakot from 1967 to 1970;

Objectives: To enhance and disseminate knowledge about the archaeological, biological, cultural, demographic, environmental, historical, religious, social etc. features of archaeological sites in the Historic Buddhist Region and their

1. Atzori, A., Lumbini: Present Status and Future Challenges, UNESCO, Kathmandu, 2006, p. 86
 2. Kathmandu Valley World Heritage Site, Integrated Plan of Action, Kathmandu, June 2007, p. 14
 3. APSARA, www.autoriteapsara.org
- Atzori, A., Lumbini: An Archaeological Perspective, in Lumbini: Present Status and Future Challenges, UNESCO, Kathmandu, 2006, p. 71 – 81

surrounding area within the Lumbini Development Area; to establish a research strategy and framework; to ensure research undertaken will be in accordance with respective international and national laws (Ancient Monument Preservation Act, 1956, fifth amendment 1988, Environment Protection Law, 1997, World Heritage Convention) and will not damage the value of the sites in any way; to ensure archaeological research will be done according to generally accepted

scientific methods and standards, with proper analysis, documentation, and restoration of a site;

Activities: define research strategy and framework; encourage scientific research by involving national and international research bodies; set up a research network; collect research data or findings and make them accessible to the general public; set up a documentation center; initiate research into a promising socio-economic development strategy for the region; initiate research into current land use practices and their impact on the protection, conservation, and preservation of secondary archaeological sites;

11. Plan for Greater Lumbini Sacred Garden Taking a participatory approach the current issues need to be addressed and the needs of various stakeholders need to be identified, analyzed, and integrated in a plan for the Greater Lumbini Sacred Garden. This plan then needs to be implemented.

For further details please refer to Weise, K., Lumbini, The Birthplace of Lord Buddha, Integrated Management Plan, Issues & Management Objectives, Kathmandu, August 2008.

12. International technical co-operation and funding With its decisions 28 COM 15B.66 and 29 COM 7B.55 and reiterated by subsequent UNESCO/ICOMOS/WHC missions to Lumbini the World Heritage Committee has invited the state

party to elaborate a comprehensive conservation and management plan which ensures the long-term safeguarding of the authenticity and integrity of the World Heritage Property Lumbini and possibly seek assistance from the World Heritage Fund. The preparation and implementation of an Integrated Management Plan for the entire Historic Buddhist Region is a major undertaking and there are many sub components to it as outlined above. To succeed the LDT will need technical and financial co-operation from qualified national and international organizations.

Organization: Lumbini Institutions

Place: Lumbini Garden, Nepal

Date: 31.08.2008

Author: Bhikkhu Vivekananda with valuable contributions by Kai Weise, Ven. Bhadda Manika, Cedar Louis, Bhikkhu Maitri, Marcus A. Allas

Victory without competition

● Ven. Dhammapal, Sir Lanka

This is the 21th century. Life has become harder than ever before, since the economical revolution, disregarding any particular country, man has to face a countless undesirable issues to comfort his life. It is not always an easy task for every one. All living beings have to struggle for their survival unless destiny ends at self destruction. They constantly wonder the easier way to survive in the world without conflict, because all tremble at the force of death and all are afraid of punishment.”

The world has been tougher than ever before. Since childhood you are taught to win rather than loss, disregarding the nature of consequences or side effects. A child, since junior school-time, is taught to defeat his other fellows however. You may call it training for achievement of life-goal, building self-confidence, teaching challenging, or competition. The child is totally unaware about despair coming out of

the loss and continuously motivated to win. He/she becomes covetous for victory. And for sure no one would remind him what if, one has severely, desire for victory would face after either victory or defeat.

The revolutionary religion is the Buddhism which emerged as a challenge and critics of entire deterministic and narrow thinkers. *Sakyamuni Gautama*, the Buddha has incredible perspectives over every aspect of human life. His teaching is known as Buddhism which is based on causal arising theory or Causality, the *Paticcasumuppada*. Generally we consider that the Buddha's teaching is found in tripitaka or three baskets of Pali texts. It is also asserted as 84,000 portions of the doctrines. Meanwhile, in entire tirpitaka the taste could found is the joy of emancipation as entire ocean tastes salt.’

The Buddha's discussion with the well known contemporary king Pasenajit Kosala regarding 'victory and defeat' envisions what sort of view the Buddha held about peculiar and narrow-purposed competitions. It also predicts further consequences of not being

careful about results due to unlimited desire to win.

The story flows smoothly, once the king Kosala has gone in fighting against the King Ajatasatru, one of the another contemporary king and son of the king Bimbisara and Queen Vedehi, the sister of King Kosala. The King Kosala was defeated three times by this young king repeatedly. The king was ashamed and very depressed over his defeat. Thus was his lamentation; “what a disgrace! I cannot even conquer this boy who still smells of mother’s milk. It is better that I should die.” Feeling depressed and very much ashamed, the king refused to take meal, and kept to his bed. The news about the king’s distress spread like wild fire and when the Buddha came to learn about it, he said thus,

Jayam veram pasavati dukkham seti
parajayam

upasanto sukham seti hitva jaya
parajayam

“O King, in one who conquers enmity and hatred increase; one who is defeated suffers pain and distress. It is therefore, knowledgeable gained happiness, if remains calm by abandoning both ‘win and loss’.”

This type of utterance may conceive in wrong way which might lead one to pessimism, inactiveness and frustration of life. Naturally men are passive; prefer happiness through restful life, expect every thing, meal, newspapers, official works etc, in their bedroom itself. This type of sayings would sustain their ideas and make them live in fantasy rather than understanding the realistic world. The core of the verse attempts to emphasize deeper meaning than the meaning appears in the surface. The

Buddha has delivered the stanza to the king Kosala, when he has lost the battle for the third time. The significance of that verse completely lies with the story.

Humans are motivated for achievement of any type; it may be prizes or identities. However, at the some level of increasing motivation, they forget very important point, a competition, which always selects only one of the best people, but not all. Therefore, majority of the competitors have to undergo certain type of mental inferiority, grief and despair parallel to the winner. They could not tolerate obscurity of lost, typically they turn into violent and hurry to involve into immoral acts. Every relationship which took years to build seems no value in front of the heart filled of only a single intention, revenge! This is just the beginning of dilemma; imagine the people who stopped at the jail due to such intolerance.

The winner too has to face an uncountable number of disturbances as the consequence. The question about self-security appears, at the same time challenges are still onward; how to protect own status. The losers know how problematically they have endured the moment of loss which wouldn’t be easily forgettable.

If one realizes the significance of being realistic, he/she may hardly risk themselves by competing rather than performing in collectively, for higher achievements. It is where the saying of “think before you leap” comes into function, think before you challenge some one. Isn’t it better if you the task is fulfilled by group rather than doing individually? ■

बौद्ध गतिविधि

आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपुजा

मंसिर २७,

मंसिर पुर्णिमाको अवसरमा आनन्दकुटी विहारमा बुद्धपुजा, धर्मदेशना सम्पन्न भयो। विहार प्रमुख आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरले बुद्धपुजा तथा पञ्चशील प्रदान गर्नुभएको उक्त कार्यक्रममा भिक्षु अशोकबाट धर्मदेशना भएको थियो।

ज्ञानमाला भजन बाट सुरु भएको सो कार्यक्रममा दि. ज्ञानज्योति कंसाकारको नाममा उहाँका परिवारबाट जलपान तथा भोजन दान दिनुभएको थियो।

सामूहिक प्रव्रज्या कार्यक्रम सम्पन्न

मंसिर २७,

थाइलैंडका परमपूज्य संघराज सोमदेच फ़ा. ज्ञाणसंवरका संरक्षणमा संचालन भइ आएको सामूहिक प्रव्रज्या योजनाअन्तर्गत यस वर्ष २०६५ सालमा पनि सामूहिक प्रव्रज्या कार्यक्रम सुरु भएको छ। नेपालका संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविरको उपाध्यायत्वमा भक्तपुर नगरपालिका, वडा नं ६ मा अवस्थित मुनि विहारमा आयोजित कार्यक्रममा मंसिर २० गते ७ जना तथा २४ गते २७ जना कुल पुत्रहरूले श्रामणेर प्रव्रज्या ग्रहण गरे। यस समूहबाट केहि श्रामणेर विद्यार्थीहरू थाइलैंडमा अध्ययन गर्न जाने छनौट पनि भएका छन्।

यस्ता कार्यक्रमहरू पौष २१ गते तथा माघ २२ गते लगायत अन्य अनुकुल मितिहरूमा पनि गरिने भएको छ। जसबाट पनि श्रामणेर विद्यार्थीहरू थाइलैंडमा पढ्न पठाउन छनौट गरिनेछ।

गत वर्षहरूमा यसरी छनौट भइ गएकाहरू ९३ जना थाइलैंडमा अध्ययन गरिरहेका छन्। यस वर्ष पनि शिक्षा तथा तालिम दिएर योग्य श्रामणेर विद्यार्थीहरू छानेर थाइलैंड पढ्न पठाउने योजना छ। त्यसको लागि धमाधम भर्ना लिईदैछ।

दिगो शान्तिका लागि गोष्ठी पोखरामा सम्पन्न

१२ पौष

युवा बौद्ध संघ, बौद्ध अर्घौं सदन र धर्मोदय सभाको

संयुक्त आयोजनामा नेपालमा दिगो शान्तिको लागि बौद्ध प्रयास विषयक दुई दिने गोष्ठी सम्पन्न भएको छ। आनन्दकुटी विहार गुठी तथा अन्तराष्ट्रिय बौद्ध समाज, लुम्बिनीका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविर तथा गुम्बा व्यवस्था समितिका निवर्तमान उपाध्यक्ष डवाड वोशेर लामाको संयुक्त आतिथ्यत्वमा उद्घाटन गरिएको गोष्ठीमा सभासद् भिक्षु आनन्द, ईन्द्रबहादुर गुरुङ्ग, माइली परियारले गोष्ठीको महत्वको बारेमा चर्चा गर्दै मुलुकमा बन्न लागेको संविधानमा बुद्धमार्गीहरूको आवाजलाई हु-बहु संविधानसभाको बैठकमा उठाउने र संविधानमा बौद्ध शिक्षाको महत्वलाई समेट्न आफूहरू क्रियाशील हुने उल्लेख गर्नुभयो। गोष्ठीमा भिक्षु कोण्डन्यले “संविधान सभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव” लुम्बिनी विकास कोषमा उपाध्यक्ष डा. केशवमान शाक्यलाई “बौद्ध संस्थाहरूको भूमिका” तथा लुम्बिनी विकास कोषका सदस्य सचिव आचार्य कर्मा सङ्बोले “नेपालमा बुद्धधर्मको प्रचार-प्रसार” विषयमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो।

समापन समारोहमा जारी गरिएको पोखरा घोषणापत्रमा मुलुकलाई विशुद्ध धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गर्नुपर्ने, पञ्चशीलको सिद्धान्तमा मुलुकको राज्य कानून संचालन गर्नुपर्ने र बुद्ध जन्मेको देश नेपाल भनी संविधानको प्रस्तावनामा स्पष्ट उल्लेख गर्नपर्ने लगायतका २४ बुँदे मागहरू राखिएको छ।

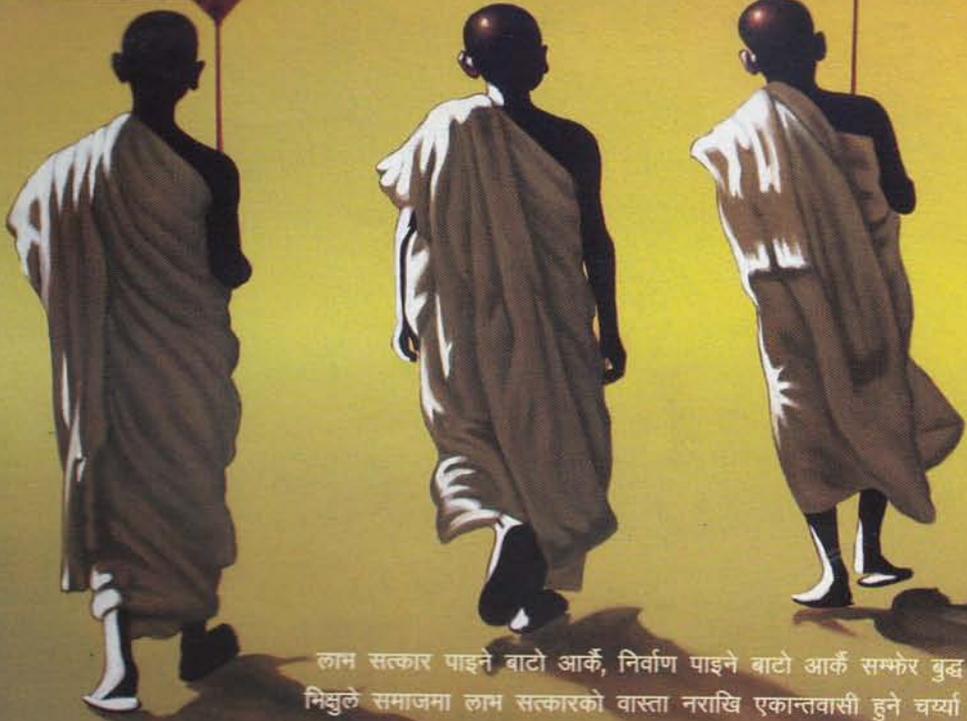
बेनी, बाग्लुङ्ग र पोखरामा भिक्षाटन सम्पन्न

१९ गते पुष।

विश्व शान्ति विहारका ३५ जना भिक्षु र श्रामणेरहरूले मोसफलमा सम्पन्न भिक्षाटन कार्यक्रममा सहभागी भएका छन्। विश्व शान्ति पुस्तकालयको व्यवस्थापनमा सम्पन्न भएको सो कार्यक्रममा अनागारिकाहरू तथा उपासकउपासिकाहरू गरी जम्मा ८० जनाको सहभागिता रहेको थियो।

पहिलो दिन १७ गते बेनी बजारमा भिक्षाटन कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो भने १८ गते बाग्लुङ्गमा भिक्षाटन भएको थियो भने १९ गते पोखरामा भिक्षाटन कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो। भ्रमण टोली २० गते काठमाडौं फर्किएको थियो।

अञ्जा हि लाभुपनिषा-ञ्ज्या निम्बानगामिनी ।
एवमेतं अभिञ्जाय-निकु बुद्धस्त सावको ।
सक्कारं नाभिनन्देय्य-विवेकमनुब्रू हये ।

लाम सत्कार पाइने बाटो आर्के, निर्वाण पाइने बाटो आर्के सम्फेर बुद्ध शासनमा बस्ने
मिक्षुले समाजमा लाम सत्कारको वास्ता नराखि एकान्तवासी हुने चर्चा बढाउनु पर्दछ ।

BHIM
HANDICRAFTS

6/272, Yetalibi, Okubahal, Lalitpur Nepal Tel : 5531448

Email : bajraguru@wlink.com.np & phalsaman9@hotmail.com

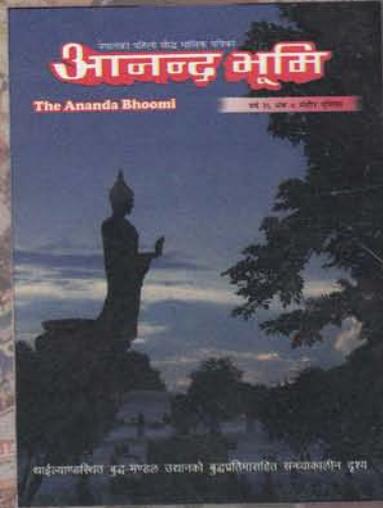
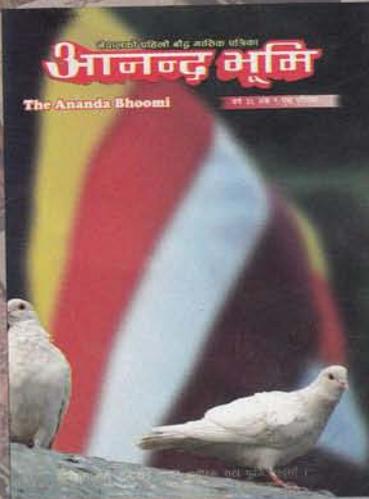
शान्तिको लागि बुद्ध शिक्षा

बुद्ध शिक्षाको लागि

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्द भूमि

The Ananda Bhoomi

पढौं ! पढाऔं ! धार्मिक ग्राहक बनौं !

सम्पर्क

आनन्दकुटी विहार गुठी
आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू

पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं

E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np